

Hrvatska politička emigracija i njena uloga u hrvatskom proljeću

Vidić, Zvonimir

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:030118>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Povijest - pedagogija

Zvonimir Vidić

**Hrvatska politička emigracija i njena uloga u
hrvatskom proljeću**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, godina 2014.

Sažetak

Tijekom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća u Jugoslaviji dolazi do javljanja hrvatskog proljeća, skupa društveno-političkih promjena koje je pokrenulo hrvatsko političko rukovodstvo na čelu sa Savkom Dabčević-Kučar i Mikom Tripalom. Temeljni cilj hrvatskog proljeća bila je liberalizacija političkog i javnog života u Jugoslaviji te borba za hrvatska prava u kulturi, jeziku i gospodarstvu. Hrvatska politička emigracija odigrala je za značajnu ulogu u hrvatskom proljeću, ponajprije aferom „slučaj Jelić”. Hrvatski politički emigrant Branimir Jelić plasirao je u vodeće jugoslavenske političke krugove informacije o suradnji s hrvatskim političkim rukovodstvom. Pri prenošenju informacija značajnu ulogu odigrale su jugoslavenske obavještajne službe. Po Titovu nalogu pokrenuta je istraga o cijelom slučaju, a rezultati istrage izneseni su na sjednici Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) 23. ožujka 1971. Četveročlana komisija na čelu sa Stanetom Dolancem utvrdila je da hrvatsko rukovodstvo nije surađivalo s B. Jelićem te da su informacije podmetnute, a kao glavni krivci za to ističu se Đuro Pintarić i Stipe Drndić. Hrvatsko proljeće završilo je političkom sječom u Karađorđevu, nakon koje je smijenjeno hrvatsko političko rukovodstvo. Emigrantski tisak izvještavao je o cijeloj situaciji. Kao glavni krivac najoštrije napadnut je Tito, a potom antireformska grupacija hrvatskog rukovodstva (Bilić, Vrhovec, Planinc). Najoštrije osuđena je i sjednica u Karađorđevu. Od hrvatskih političara potpora je u prvom redu jednoglasno upućena Šimi. Đodanu i Marku Veselici. Tek potom dolazi potpora ostatku hrvatskog političkog rukovodstva, koje u nekim slučajevima nije ni bilo. Najviše potpore iskazano je hrvatskim kulturnim i javnim djelatnicima te studentima, za koje se smatra da su podnijeli najveći teret i žrtvu tijekom hrvatskog proljeća.

Ključne riječi: hrvatsko proljeće, hrvatska politička emigracija, „slučaj Jelić”, emigrantski tisak

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Hrvatsko proljeće.....	4
2.1. Stanje u Jugoslaviji pred početak hrvatskog proljeća.....	4
2.2. Tijek hrvatskog proljeća.....	9
2.3. Slom hrvatskog proljeća – politička sjeća u Karađorđevu i reakcije u Hrvatskoj.....	17
3. Hrvatska politička emigracija.....	21
4. „Špijunska afera”.....	30
5. Reakcije emigrantskog tiska na slom hrvatskog proljeća.....	39
5.1. <i>Hrvatska revija</i>	39
5.2. <i>Nova Hrvatska</i>	44
5.3. <i>Hrvatski glas</i>	47
6. Zaključak.....	52
7. Popis literature.....	55

1. Uvod

Šezdesete godine dvadesetoga stoljeća, kako u svijetu, tako i u Jugoslaviji, nemirno su doba. Val liberalizacije koji je započeo mađarskom revolucijom 1956., dolazi do svog vrhunca, praškog proljeća 1968. Iako je ono, kao i mađarska revolucija, grubo zaustavljeno sovjetskom intervencijom, u zraku se osjećao val slobode. U Jugoslaviji, događaj koji je nedvojbeno obilježio šezdesete godine prošloga stoljeća, hrvatsko je proljeće. Hrvatsko političko rukovodstvo, na čelu sa S. Dabčević-Kučar i M. Tripalom, pokrenulo je novu politiku čiji je cilj liberalizacija javnog i političkog život u Jugoslaviji, boreći se pri tome za hrvatska prava u kulturi, jeziku i gospodarstvu. U hrvatskom proljeću značajnu je ulogu odigrala i hrvatska politička emigracija. Tijekom cijelog hrvatskog proljeća emigracija je izvještavala u stanju u Jugoslaviji, a svoju značajniju epizodu imala je u „slučaju Jelić”.

Ovaj rad podijeljen je u nekoliko cjelina. Na početku bit će riječi o hrvatskom proljeću, o njegovim uzrocima, o samome tijeku hrvatskog proljeća te političkoj sječi u Karađorđevu kojom je okončano hrvatsko proljeće. Potom će biti riječi o hrvatskoj političkoj emigraciji. Objasniti će se valovi u kojima je emigracija nastala, odnos jugoslavenski vlasti prema hrvatskoj političkoj emigraciji i obrnuto, spomenut će se najvažnije emigrantske organizacije i časopisi te će se prikazati odnos jugoslavenskih tajnih službi, poglavito Uprave državne sigurnosti (UDBA-e), prema hrvatskim emigrantima. Nakon toga će biti riječi o „slučaju Jelić”. Opisati će se kako je do same afere došlo, tko su glavni protagonisti te kako je ona utjecala na samo hrvatsko proljeće. Zadnja cjelina donosi reakcije emigrantskog tiska na slom hrvatskog proljeća političkom sjećom u Karađorđevu. Izabrana su tri časopisa: *Hrvatska revija*, *Nova Hrvatska* i *Hrvatski glas*. Ti časopisi uzeti su jer nisu djelo ustaške emigracije te se na njihovim stranicama može naći ozbiljniji pogled na situaciju, a zbog velike tiraže i velikog utjecaja u hrvatskoj emigraciji smatra ih se važnima.

2. Hrvatsko proljeće

2.1. Stanje u Jugoslaviji pred početak hrvatskog proljeća

Sve do 1959. komunističke vlasti mogle su se pohvaliti visokim razvojnim stupnjem gospodarstva i ekonomskom učinkovitosti investicija. U ožujku 1961., na temelju oportunističkih vizija samoupravljanja, pokrenuta je gospodarska reforma čija je glavna ideja bilo davanje veće samostalnosti poduzećima. Poduzeća su tada počela dijeliti visoke osobne dohotke bez povećanja produktivnosti. U isto vrijeme pada proizvodnja zbog pomanjkanja sirovina jer su inozemni krediti bili potrošeni. Također dolazi do prevelike opterećenosti zbog velikih investicija i velikog deficita uzrokovanog velikim uvozom, a malim izvozom. Tako u proljeće 1961. dolazi do prvog većeg otpuštanja radnika, prvi put nakon rata i prvi put u socijalizmu. Reforma je zaustavljena 1961. te počinje gospodarska stagnacija koja će trajati 3 godine.¹

Nova reforma provedena je u srpnju 1965. i uključivala je tridesetak zakona i novi petogodišnji plan od 1966. godine. Bio je to najozbiljniji pokušaj korjenite reforme jugoslavenskog gospodarstva čiji je temeljni cilj bilo poštivanje ekonomskih kategorija i jače uključivanje u svjetsku ekonomiju. Ovom reformom stvoren je legalni okvir za “tržišni socijalizam”. Međutim reforme su pogoršale društvene i regionalne razlike. Monolitno društvo jednakosti zaostalog agrarnog društva sve se više pretvaralo u mnogo slojevitije društvo različitih interesa. Na površinu izbijaju razlike između zaostalih seoskih sredina i dinamičnih urbanih sredina, a regionalne razlike otkrivaju različite interese pojedinih područja. Neravnomjerna podjela zaostalih područja među republikama intenzivirala je sukob interesa među republikama. Tako je ova reforma najteže pogodila nerazvijene republike, a na njoj su najviše inzistirale razvijene republike Hrvatska i Slovenija. Od 1965. do 1967. godišnja stopa rasta industrijske proizvodnje pala je sa 12% na 1%. Poljoprivreda je još više stagnirala, a pala je i stopa zapošljavanja. Mnoga poduzeća nisu se mogla održavati na tržištu, jer nisu mogla svoju robu plasirati na strana tržišta, a uskoro je nastupio pritisak uvozne robe. Potom su krenula otpuštanja,

¹ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 330. i 331.

a veliki val gospodarske emigracije krenuo je u zapadnu Europu. Već 1971. reformna načela su napuštena, a idućih 15 godina prestalo se inzistirati na uvođenju tržišnog gospodarstva.²

Tijekom šezdesetih godina prošloga stoljeća dolazi i do otvaranja nacionalnog pitanja. Preuzimanjem vlasti u novoj Jugoslaviji, iskazivanje nacionalne pripadnosti gotovo je potpuno potisnuto iz javnosti. Uz to, federalizam postao je samo državna forma koja je trebala poslužiti zadovoljenju zahtjeva za nacionalnom suverenosti, a Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) uvela je novi politički unitarizam s komunizmom kao novom jugoslavenskom integracijskom ideologijom u kojoj je fenomen nacije kao ostatka klasnog društva dobio drugorazredno značenje. Suverenost republika ograničila je centralizirana KPJ uz pomoć najviših političkih i državnih tijela te ih svela na izvršne organe vlasti. Politička i financijska moć usredotočena je u Beogradu. Osim potiskivanja nacionalnog komunisti su inzistirali i na jugoslavenstvu kao nadnacionalnom pojmu. Unatoč tome vodstvo Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) nije pomišljalo na stvaranje jugoslavenske nacije.³

Nacionalno pitanje kao predmet spora u javnosti prvi se puta pojavilo prilikom štrajka rudara u Trbovlju početkom 1958. Između ostaloga, štrajk je potaknut uvjerenjem da je Slovenija u neravnopravnom odnosu prema ostalim republikama. Ubrzo održana je tajna sjednica Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (IK CK SKJ) na kojoj je konstatirana podjela prema različitim nacionalnim interesima. Spomenuti štrajk i slične sporove komunističke vlasti skrivale su od javnosti i tek će za nekoliko godina izbiti u prvi plan.⁴

Početkom šezdesetih godina i hrvatsko vodstvo jasno se opredijelio po pitanjima mogućnosti spajanja nacija. Na jednoj sjednici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (IK CK SKH) 1963. upozoreno je da su učenja o jugoslavenskoj naciji, o unitarizmu i centralizmu, kao tobožnjim nositeljima integracije, reakcionarna shvaćanja. Rečeno je da treba inzistirati na činjenici da postoji više nacija, te naglašavati da je premalo demokracije, a previše centralizma.⁵

² Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 333. – 336.

³ Isto, str. 339. i 341.

⁴ Isto, str. 343.

⁵ Isto, str. 341. i 342.

Jačanju republika najviše je zamaha dao *Ustav* od 7. travnja 1963. kojim su jače naglašena avnojevska načela i republike kao državno pravni subjekti. Praksa da se poštuje republički sastav u Saveznom izvršnom vijeću (SIV-u) upisana je u 226. članak Ustava, no federalističke snage prevladale su tek na Osmom kongresu SKJ 1964. kada je po prvi put utvrđena struktura republičke zastupljenosti članova Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ), a novi statut uvodi pravilo da se republički kongresi Saveza komunista (SK) održavaju prije saveznih. Osmi kongres bitan je jer je to bio prvi kongres nakon rata na kojemu se govorilo o nacionalnim problemima i upozorilo na opasnost od unitarističkog ignoriranja gospodarskih funkcija republika.⁶ J. Broz Tito u svome referatu kaže: „Ja smatram da 8. kongres mora posvetiti punu pažnju međunacionalnim odnosima, ali ne zbog toga što nacionalno pitanje kod nas predstavlja problem... Sada se radi o daljenjem razvoju međunacionalnih odnosa...” Suprotno svojim prijašnjim afirmacijama jugoslavenstva, pa čak i poželjnosti asimilacije naroda u jugoslavensku naciju, Tito upozorava da prijeti opasnost da se politika SKJ o međunacionalnim odnosima iskrivi i ističe da ima onih „koji smatraju da su u našem socijalističkom društvenom razvoju nacionalnosti već preživjele i da treba da odumiru [...] što pomalo sliča na asimilaciju i birokratsku centralizaciju, na unitarizam i dogmatizam [...] ukoliko se takvi pojedinci nalaze u Savezu komunista [...] njima nema mjesta u našem Savezu, jer su štetni”. O ekonomskoj samostalnosti jugoslavenskih naroda govorio je Edvard Kardelj koji kaže da „nacionalna ekonomska samostalnost [...] nije ni etatističko-administrativna kategorija, ni autarkija, niti pravo na nacionalistički egoizam, već specifičan vid samoupravljanja radnih ljudi. Znači, u odnosima među narodima treba da bude primjenjen uz određene modifikacije, isti princip koji važi za socijalističke ekonomske odnose među ljudima, to jest da svaki narod ima pravo i realnu mogućnost da živi i da se razvija u skladu s rezultatima svoga rada [...] i da nikakva snaga izvan njega samog [...] ne može raspolagati plodovima njegova rada.”⁷

Kada govorimo o otvaranju nacionalnog pitanja treba se dotaknuti jezika. Jezik je bio najizrazitiji simbol nacije pa su pitanja jezika, države i republika, posebno na hrvatskom i srpskom govornom području, uvijek bila mnogo više od lingvističkih rasprava. Najvažnija stvar koja se dogodila po pitanju jezika, a važna je za nastanak hrvatskog proljeća, svakako je

⁶ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 345.

⁷ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 471.

Novosadski dogovor postignut na temelju sastanka hrvatskih i srpskih jezikoslovaca u Novom Sadu od 8. do 10. prosinca 1954. Tema je bila hrvatskosrpski jezik. Sastanak se dogodio na poziv redakcije *Ljetopisa Matice srpske*, a njime je u deset točaka konstatirano da je to jedan jezik koji ima dva izgovora, ijekavski i ekavski, da se u nazivu moraju istaknuti oba njegova sastavna dijela te da su ravnopravna oba pisma, latinica i ćirilica.⁸

Događaj koji svakako treba spomenuti je i smjena Aleksandra Rankovića. Tijekom šezdesetih godina vodeći se komunisti počinju svrstavati u dvije struje: reformiste i dogmate. Reformiste je predvodio E. Kardelj, a dogmate A. Ranković.⁹ A. Ranković bio je veoma moćan čovjek. Kao organizacijski sekretar Centalnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ) trajno je u rukama imao mehanizam Partije, a kao osnivač Odjeljenja za zaštitu naroda (OZNA) - Uprave državne sigurnost (UDBA) i njen dugogodišnji šef i ministar unutrašnjih poslova, postao je kultna ličnost pripadnika tajne policije koja mu je bila vjerna.¹⁰ Na A. Rankovića računali su oni koji se nisu slagali s privrednom reformom i većom samostalnošću republika te demokratizacijom. J. Broz Tito stao je na stranu reformatora, dakle E. Kardelja.¹¹ Nisu poznati svi glavni motivi Titove odluke da se udari na centar državne sigurnosti i na A. Rankovića kao glavne osobe dogmatskih i unitarističko-centralističkih snaga. Tito je znao da bi status quo s vremenom ugrozio i federaciju kakvu je stvarao i stvorio. Osim toga on se i mjenjao: uoči nove godine 1953. govorio je o želji da se stvori jugoslavenska nacija, a 1964. na 8. kongresu rekao je da unitaristima nema mjesta u SKJ. Tito je vjerojatno bio svjestan da bi njegova pasivnost, koja bi dopuštala da se centralistička državna struktura slobodno i trajno reproducira, s vremenom i njega maknula ili ga pretvorila u svoj instrument. Udar na A. Rankovića bio je veoma delikatan i težak pothvat, a Rankovićeva svijetla komunistička prošlost (stekao je najveće zasluge u razbijanju četništva i hvatanju njihovog vođe Draže Mihajlovića 1946.) i moćna pozicija u vrhu vlasti tražila je smjelost, odlučnost i lukavstvo kao i uvjerljive argumente za njegovu smjenu. Uz to što je bio stup centra vlasti, A. Ranković bio je samozatajan, bez pisanih radova o svojim političkim razmišljanjima. Nije bio ni sličan Kardelju,

⁸ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 347. i 348.

⁹ Isto, str. 360.

¹⁰ D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 491.

¹¹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 361.

koji je proizvodio goleme traktate, eseje, članke, tako da bi rigorozna staljinistička istraga mogla napisati tomove knjiga o njegovu socijaldemokratskom „revizionizmu”.¹²

Sukobi se intenziviraju kada je A. Ranković na Trećem plenumu CK SKJ u veljači 1966. oštro napao reformu i tvrdio da ona favorizira razvijene republike. Josip Broz Tito u svom je govoru poprilično zakukuljeno kritizirao Rankovića, a Vladimir Bakarić kritizirao je rad partijske organizacije. Kako bi riješio tako delikatnu situaciju, Tito se odlučio na stvaranje afere da bi se stvorio alibi za brzo onesposobljavanje protivnika. Tako je na sjednici IK CK SKJ, kao i na 4. plenumu CK SKJ 1. srpnja 1966. na Brijunima, vodećim jugoslavenskim komunistima „otkrio” da se UDBA izdigla iznad SKJ, a u prilog tome podastro im je priču o prisluškivanju državnih i partijskih dužnosnika, ali i lažnu priču da je i on osobno prisluškivan.¹³ Na 4. plenumu CK SKJ isključen je iz političkog života A. Ranković.¹⁴ Pad A. Rankovića doživljavao se u Hrvatskoj kao nacionalna pobjeda nad srpskim hegemonizmom. U Srbiji, dogodilo se suprotno, neki su Rankovićevo smjenjivanje i poraz konzervativaca doživjeli kao srpski nacionalni poraz. Pad Rankovića utjecao je na širenje slobode, ponajprije sa stajališta političkog i psihološkog učinka u javnosti.¹⁵

¹² D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 490. i 491.

¹³ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 362.

¹⁴ Miko Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2001., str. 81.

¹⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 364. i 366.

2.2. Tijek hrvatskog proljeća

Ako se u kronologiji neki događaj ili datum može smatrati formalnim početkom hrvatskog proljeća, onda je to bez ikakve dvojbe objavljivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Tekst *Deklaracije* konačno je oblikovan i prihvaćen na sjednici Upravnog odbora Matice hrvatske, 9. ožujka 1967., a objavljen je ubrzo potom u tjedniku *Telegram*. *Deklaraciju* su potpisale sve bitne kulturne i znanstvene ustanove Republike uz glasove mnogih istaknutih pojedinaca, među kojima je bio i Miroslav Krleža, tada najpoznatije i najutjecajnije ime hrvatske književnosti. U trenutku davanja suglasnosti, Krleža je bio čak i član Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH). Po svome značenju i cilju, *Deklaracija* istodobno je bila znanstveni, kulturni i politički dokument, kojim se zahtijevao ravnopravan položaj hrvatskog jezika u ondašnjoj jugoslavenskoj federaciji. *Deklaracija* je zatražila da se Ustavom federacije utvrdi i zajamči da su u njoj ravnopravna četiri jezika, srpski, hrvatski, slovenski i makedonski te da se u javnom životu i svim drugim javnim sferama u Hrvatskoj osigura dosljedna upotreba hrvatskog jezika, i imenom i sadržajem, onako kako ga je hrvatska jezikoslovna znanost normirala nakon odbacivanja *Novosadskog dogovora*.¹⁶

Nakon objavljivanja teksta *Deklaracije* u medijima i javnom životu pokrenuta je velika hajka na nju i njene potpisnike. Optužnicu najbolje je sažeo V. Bakarić koji je izjavio: „*Deklaracija* je neprijateljski akt”. U kampanji protiv *Deklaracije* u Hrvatskoj najviše se istaknuo Miloš Žanko koji je s Antunom Biberom po tadašnjim zagrebačkim općinama držao zapaljive govore. Zbog svoga angažmana u *Deklaraciji* najoštrije je napadan Miroslav Krleža. U javnosti se čak tražilo da se njegova djela počnu javno spaljivati kako bi se iskazao „sav pravedan gnjev”. Unatoč tome, M. Krleža nije povukao svoj potpis s *Deklaracije*, već se odrekao članstva u Centralnom komitetu (CK). U krugu srpskih književnika pripremljen je i objavljen odgovor pod nazivom *Predlog za razmišljanje*, a tražio je izbacivanje latinice iz Srbije i uvođenje ekavice u jezik Srba u Hrvatskoj i Bosni Hercegovini. Unatoč hajci, *Deklaracija* je

¹⁶ Josip Šentija, „Hommage Hrvatskome proljeću”, *Hrvatski iseljenički zbornik 2006.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2006., str. 47. i 48.

veliki pomak u hrvatskome društvu jer je po prvi puta ostvaren ne baš zanemariv prostor slobode mimo partije i politike.¹⁷

Sljedeći važan iskorak bilo je savjetovanje općinskih sekretara Hrvatske u CK SKH 28. i 29. svibnja 1968. godine kada su otvorena brojna pitanja o položaju Hrvatske u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ). Sredinom šezdesetih godina u Jugoslaviji, počeo je proces liberalizacije, ali i sučeljavanja različitih koncepcija samoupravljanja i federalnog sustava u državnom i partijskom vodstvu. S obzirom da je napuštena politika strogog nadzora javnosti, proširenjem javnog djelovanja mimo SK i njezinih pomoćnih organizacija, poput Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN) i sindikata, probijaju se dotadašnji čvrsti okviri partijskog nadziranja političkog djelovanja. Na političku pozornicu stupile su nevladine struje. U javnim raspravama o demokraciji i decentralizaciji naglašavala su se dva temeljna pitanja, demokracija i ravnopravnost jugoslavenskih naroda.¹⁸

Savezna Republika Hrvatska (SRH) bila je vrlo jakih protucentralističkih tendencija. U jugoslavenskom sukobu između pobornika federalizma i pobornika centralizma, u Hrvatskoj se demokracija prije svega razumijevala kao proširenje autonomnih prava hrvatskoga naroda i jačanje socijalizma, a ne kao borba za liberalno-demokratske ideje. Već prema onome što se isticalo u republikama, napose u Hrvatskoj i u Srbiji, otkrivaju se bitne razlike u Jugoslaviji. Za razliku od Srbije, u kojoj se razgovori vode o demokratizaciji političkog života, ali ne o širenju republičkih nadležnosti, prvenstvo u Hrvatskoj imaju težnje republika da se što više gospodarski osamostale. Otvorena pitanja ravnopravnosti Hrvata u kulturi, jeziku i gospodarstvu, i s time povezan zahtjev za decentralizacijom Jugoslavije, mnogi su shvatili kao zahtjev za odvajanje Hrvatske iz Jugoslavije. Takvo širenje republičkih nadležnosti shvatili su ne samo protivnici hrvatskog proljeća, nego i neki njegovi pristaše, iako to nisu nigdje javno izrekli.¹⁹

Mimo službenih foruma, ali sa sve većim utjecajem na njihove odluke, Hrvatska i Srbija stalno su se uspoređivale. U Srbiji su hrvatsko vodstvo sumnjičili da razbija Jugoslaviju, a u Hrvatskoj su upravo Srbija i Srbi bili označeni kao nositelji politike razbijanja Jugoslavije, ali na temelju velikosrpstva. U povjerljivima razgovorima među Hrvatima, često su se spominjale teze

¹⁷ Drago Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2002., str. 49., 53., 57., 58. i 60.

¹⁸ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 379. i 381.

¹⁹ Isto, str. 379. i 380.

da su Srbi zauzeli sve važnije položaje, a da se Hrvati zbog Nezavisne Države Hrvatske (NDH) diskriminiraju. Najviše se govorilo da su Hrvati zapostavljeni u sudstvu, policiji i vojsci. Osim toga, još su dvije teze prevladale: teza da režim želi uništiti hrvatsku posebnost, njegovu kulturu, napose jezik, i da je Hrvatska gospodarski izrabljena. Mnogi su procjenjivali da se izrabljivanje provodi putem investicijskih fondova kojima upravlja vlada u Beogradu, u kojoj prevladavaju Srbi, a da se fondovi najviše pune iz hrvatskih izvora. Međutim, nasuprot tome, među Srbima u Hrvatskoj bila je raširena tvrdnja da su gospodarski zapostavljeni srpski ustanički krajevi. Uz to, među njima bilo je rašireno uvjerenje da su Srbi vodeća nacija i da imaju najveće zasluge za Jugoslaviju.²⁰

Zahtjev za jačanje hrvatske autonomije među komunističkim reformatorima i jugoslavenskim federalistima postavlja se javno. Na dnevnom redu svih političkih razgovora bili su neravnomjeran razvitak, prelijevanje zarade među republikama, procjenjivanje uloge države ili drugih centara u gospodarstvu i problemi u funkcioniranju tržišta. Nakon reforme banke su, umjesto države, postale glavni izvor investicija. S obzirom da nisu bile decentralizirane, iz Hrvatske su stizala upozorenja da je reforma ojačala moć Beograda i njegov nadzor nad gospodarstvom, a ne da se smanjila. Ekonomisti su se žalili da Hrvatska gubi velik dio svojih prihoda, a povjesničari su uporno podsjećali na podređenost Hrvatske prije rata. To je, dakako, osim važnih povijesnih ocjena u službi historiografije, u javnosti trebalo izazvati i izravnu asocijaciju sa suvremenosti i dati poticaj što jačem zalaganju za što veću autonomnost.²¹

Upravo ova pitanja otvoreno se postavljaju na spomenutom Svibanjskom savjetovanju. Hrvatski komunisti pokrenuli su mobilizaciju javnog mijenja, tražeći podršku svojim političkim i ekonomskim zahtjevima. Zahtijevali su da se centralizirani savezni kapital iz beogradskih banaka i izvoznih poduzeća prenese na poduzeća. M. Tripalo postavio je pitanje politike „čistih računa”.²² Dok je u Hrvatskoj platforma IK CK SKH prihvaćena kao pozitivan pokušaj ekonomske političke stabilizacije Hrvatske i Jugoslavije, u ostalim republikama reakcije su uglavnom bile negativne. S jedne strane hrvatsko vodstvo optuženo je za nepoštivanje odluka saveznih organa i pokušaj nametanja vlastitog političkog mišljenja drugima, a s druge za

²⁰ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 380.

²¹ Isto, str. 381.

²² Isto, str. 381.

izazivanje političke krize zbog javnog iznošenja alarmantnih podataka kojima se narod potiče na nezadovoljstvo i izlazak na ulicu.²³

Između 1967. i 1968. dolazi i do prihvatanja prve grupe amandmana kojima je promijenjen Ustav iz 1963., a čije su promjene najavljivane još krajem 1965.²⁴ Prvim amandmanom obnovljeno je Vijeće naroda, dok se trećim amandmanom federaciji oduzima pravo investiranja, osim po posebnim zakonima, ali za svaku investiciju posebno.²⁵ Te su izmjene učinjene s ciljem da se osigura potrebno sudjelovanje republika i pokrajina u obavljanju funkcija federacije kako bi se postigla puna ravnopravnost među narodima i narodnostima.²⁶

CK SKH je na 10. sjednici u trodnevnoj raspravi, osudom unitarističkog jugoslavenstva i saveznoga centralizma, dao novi snažan zamah dotadašnjim tendencijama jačanja hrvatske državnosti i nacionalnog identiteta. Na osnovi toga odmah je dobila epitet povijesnog događaja. Bitna je novost u političkom djelovanju bio televizijski prijenos sjednice. Politika SKH, o kojoj su građani relativno malo znali jer se prije kreirala na zatvorenim sjednicama hrvatskog i jugoslavenskog vrha, sada je preko TV ekrana ušla u dom svakoga građanina. Ona se, zbog prirode konflikta s unitarističko-centralističkim snagama, pretvorila u sjednicu oblikovanja političke platforme o položaju Hrvatske u Jugoslaviji i o predstojećoj reformi federacije.²⁷

Prije održavanja 10. sjednice Hrvatsku i hrvatsko vodstvo napadao je Miloš Žanko, potpredsjednik savezne skupštine. M. Žanko zalagao se za to da se pored borbe protiv birokratsko-etatističkog unitarizma, vodi i borba protiv nacionalizma i šovinizma u vlastitim nacijama te za jugoslavenski socijalistički patriotizam, kao i razvoj internacionalističke svijesti o pripadnosti socijalističkoj zajednici radnih ljudi u Jugoslaviji. O tome je objavio seriju članaka u *Borbi*. Prva je izašla u veljači 1969. pod nazivom *O listu koji nije ni hrvatski ni književni*, a druga u studenom iste godine pod naslovom *U toj (nacionalističkoj) ludosti ima sistema*. Prema

²³ Hrvoje Klasić, “Svibanjsko savjetovanje 1968.: ekonomsko-politička platforma Hrvatskog proljeća”, *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet; Fakultet političkih znanosti; Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 67. i 68.

²⁴ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 143.

²⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 383.

²⁶ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 143.

²⁷ D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 557.

mišljenju M. Tripala, ta se serija uklopila u smišljenu unitarističku kampanju protiv hrvatskog vodstva.²⁸

Deseta sjednica završena je jednoglasnom osudom M. Žanka i unitarističko centralističkih snaga. Tito je telefonski intervenirao da se u zaključcima sjednice, uz osudu Žanka, dade i jedna rečenica o osudi „onih snaga koje stoje iza Žanka”.²⁹

Implikacije politike usvojene na 10. sjednici CK SKH bile su veoma značajne za političke odnose i sudbinu Jugoslavije. Ocjenu da je unitarizam glavna politička opasnost, Savez komunista Hrvatske (SKH) nije prije toga uskladio sa savezima komunista drugih republika, što je značilo da se vjerojatno po prvi put u povijesti KPJ-SKJ razmatraju osnovni problemi i odnosi na razini samo jednog dijela SKJ. Zbog toga glavne su ocjene te sjednice primljene s nepovjerenjem većeg dijela jugoslavenske javnosti, a dobile su vrlo oštru kritiku, pa i neprijateljski stav unitarista u Hrvatskoj i Jugoslaviji.³⁰ O 10. sjednici raspravljalo se i na sjednici proširenog Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ na Brijunima, održanoj od 16. do 18. ožujka 1970. Za razliku od Edvarda Kardelja i Cvijetina Mijatovića, koji su bili kritični prema njenim zaključcima, Tito je bio suzdržan, ali je ipak izrekao neke pohvale.³¹

Važnu ulogu u hrvatskom proljeću odigrala je i Matica hrvatska (MH). Matica je 1970. godine prihvatila program u kojem je proglasila pravo i dužnost da se brine o ekonomskim i političkim pitanjima. Prema izjavama njenih vodećih članova, organizacija je radila na buđenju nacionalne svijesti i drugom hrvatskom preporodu, na oslobađanju Hrvatske od potlačenosti i eksploatacije. U vrlo kratkom razdoblju, do kraja 1971., godine povećala je svoje članstvo na oko 50 000 tisuća članova. Imala je 55 ogranaka i 18 povjereništava, a u osnivanju je bio još 31 ogranak. Nakladni zavod Matice hrvatske tiskao je oko 300 knjiga godišnje, ali prenositelji njezine politike bili su njezini mnogobrojni časopisi od koji su najvažniji bili *Hrvatski tjednik* i *Kolo*. *Hrvatski tjednik* pokrenut je 16. travnja 1971. u nakladi od 35 000 primjeraka, a 34. broj, koji nije izašao, naručen je u 180 000 primjeraka. Na četvrtoj konferenciji SKH, održanoj u

²⁸ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 435. i 436.

²⁹ D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 567.

³⁰ Isto, str. 568.

³¹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 438.

srpnju 1971., započela je protunacionalistička kampanja, a jedna od odlika bila je da se spriječi ograncima Matice hrvatske da djeluju u tvornicama.³²

U kasnu jesen 1970. i hrvatski studentski pokret dobio je svoje jasnije obrise. Na sveučilištu u Zagrebu uvedeno je mjesto studenta prorektora. Za prvog studenta prorektora u prosincu 1970. Skupština Sveučilišta izabrala je Ivana Zvonimira Čička. I. Z. Čičak, koji je u javnosti slovio kao klerikalac i deklarirani hrvatski nacionalist, pobijedio je Damira Grubišu, koji je bio kandidat SK. Neki su osporavali valjanost izbora, ali rektor dr. sc. Ivan Supek priznao je izbore. Time je formalno rođen studentski pokret. Uskoro, 4. travnja 1970., smijenjeno je vodstvo Saveza studenata Zagreba i izabrano novo na čelu s Draženom Budišom. Nakon toga je za predsjednika Saveza studenata Hrvatske izabran Ante Paradžik. Istodobno na čelo Saveza omladine Hrvatske došao je Ivan Vrkić. Pokazat će se da su ti događaji bili iznimno važni.³³

Zaredali su se masovni susreti s osnovnom idejom o nacionalnoj ravnopravnosti i što većoj hrvatskoj autonomnosti. Sa susreta 12. svibnja 1971., kojem je prisustvovalo oko 1 000 studenata, Ustavnoj komisiji upućen je prijedlog da se devize ustupe onima koji ih ostvaruju, da se obuka u Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA) obavlja na jeziku republike gdje su stacionirane i da četvrtine vojnika služe u svojoj republici. Vodstvo SKH nije znalo kako se nositi s podrškom studentskom vodstvu pa se nakon Četvrte konferencije SKH u srpnju 1971. i pokrenute protunacionalističke kampanje u studentske domove trebalo primati samo pod partijskim nadzorom. Sredinom rujna ta je kampanja zaustavljena.³⁴

Predsjedništvo SKJ u travnju 1970. najavilo je i drugu grupu amandmana kojima je promijenjen *Ustav* iz 1963. Ustavni amandmani, prihvaćeni u Saveznoj skupštini 30. lipnja 1971., uveli su načelo da se suverena prava ostvaruju u republikama, odnosno u pokrajinama, a u federaciji samo ona koja se *Ustavom* izričito i uz suglasnost svih konstitutivnih federalnih elemenata utvrde. Suženo je nadnacionalno obilježje tijela federacije, a federacija je trebala

³² Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 439.

³³ Isto, str. 442.

³⁴ Isto, str. 443.

postati ono oko čega se republike suglase. Tako su u jugoslavenski socijalistički sustav uvedeni konfederalni elementi, konsenzus s pravom veta i pariteta.³⁵

Krajem šezdesetih u hrvatskoj se javnosti sve više upozorava na nužnost reforma u Jugoslaviji, ali dolazi i do nacionalističkih ispada. Prema tvrdnjama S. Dabčević-Kučar, J. Broz Tito zbog toga je otvoreno zahtijevao da se izvrše uhićenja nekih najistaknutijih oporbenih prvaka, ali ona je to odbijala. Ipak nakon prihvaćanja ustavnih amandmana, prema britanskim diplomatima, V. Bakarić i S. Dabčević-Kučar jasno su rekli da više ne žele trpjeti šovinističke ispade. Na Četvrtoj konferenciji SKH 12. i 13. srpnja 1971. odlučeno je da se započne s protunacionalističkom kampanjom. Na otvorenoj sjednici Predsjedništva Gradskog komiteta Saveza komunista Hrvatske (GK SKH) Zagreb 23. srpnja 1971. iz SKH isključeni su Š. Đodan, gospodarski tajnik Matice hrvatske, i M. Veselica, savezni zastupnik, profesori Sveučilišta u Zagrebu. Međutim. Već sredinom rujna ta je kampanja zaustavljena.³⁶

Tijekom 1971. do J. Broza Tita dolaze i upozorenja da Srbi stražare po selima od straha pred napadima Hrvata, što je 4. srpnja 1971. na sjednici Izvršnog komiteta CK SKH spočitavano vodstvu SKH. Međutim, već nakon tri mjeseca, nakon vojnih manevara *Slobode*, u listopadu 1971., u govoru u hotelu Plitvice, sam J. Broz Tito demantirao je istinitost tih priča, i to na temeljnu prethodnih razgovora s vodstvima općina iz Karlovca.³⁷

Česte i radikalne promjene odnosa J. Broza Tita prema hrvatskom vodstvu govore o tome da se vođa Jugoslavije i jugoslavenskih komunista dugo kolebao i tražio pravo rješenje za izlazak iz krize i zadovoljavajuću reformu Jugoslavije. Već u pripremama 17. sjednice proširenog sastava Predsjedništva SKJ na Brijunima, održane od 28. do 30. travnja 1971., J. Broz Tito pred E. Kardeljem, V. Bakarićem i M. Tripalom prijetio je vojskom i smjenjivanjima republičkih vodstava i uhićenjima najekstremnijih nacionalista u svakoj republici. Na sjednici je bio izvršen posebno jak pritisak na vodstva Srbije i Hrvatske, pri čemu je, po svemu sudeći, prednjačio E. Kardelj. Taj je sastanak, prema uvjerenju M. Tripala, bio i prekretnica u odvajanju V. Bakarića od hrvatskog vodstva. S jedne strane, dolazio je pritisak iz Hrvatske za radikalnijim promjenama,

³⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 383. i 384.

³⁶ Isto, str. 444. i 445.

³⁷ Isto, str. 446. i 447.

a s druge strane, u Srbiji se širila rezerviranost prema ustavnim promjenama. Tada je Tito nudio M. Tripalu vodeću ulogu u sređivanju stanja u Hrvatskoj, ali to je Tripalo odbio.³⁸

Na sastanku s hrvatskim vodstvom 4. srpnja 1971. Tito je ponovno prijetio vojskom, spominjući šovinizam i divljanje ustaša. Slušao je izlaganja pripadnika dvaju suprotstavljenih skupina. Članovi Izvršnog komiteta CK SKH Jure Bilić, Ema Derossi Bjelajac, Milka Planinc i Jelica Radojčević podržali su njegovu negativnu ocjenu stanja, a Srećko Bijelić, Dragutin Haramija, Savka Dabčević-Kučar, Marko Koprtla, Ivan Šibl i Mika Tripalo dali su drugačiju ocjenu, s upozorenjem ne samo na nacionalističke, nego i na unitarističko-centralističke i staljinističke snage. Nakon žestoke kritike na početku sastanka i povlačenja pred argumentima većine na kraju sastanka, Tito je za vrijeme službenog posjeta Zagrebu, gdje mu je 8. rujna 1971. priređen masovan doček, u hotelu Esplanade izrazio oduševljenje stanjem i dao otvorenu podršku vodstvu. Nakon nedavne prijetnje vojskom i smjenama, ocjenama o istupanju ustaša, Tito je iznenadio tvrdnjom da je netočno da u Hrvatskoj cvate šovinizam. Štoviše otvoreno je podupro sve zahtjeve hrvatskog vodstva.³⁹

U prilog hrvatskom političkom vodstvu koje je zagovaralo reforme nije išao ni studentski pokret. U Hrvatskoj je raslo nezadovoljstvo, a radikalizirani studenti održali su veliki zbor 29. listopada 1971., na kojemu je pred tisuću prisutnih Hrvoje Šošić predlagao prijem Hrvatske u Ujedinjene narode (UN). Iako je studentsko vodstvo već bilo uvjereno da M. Tripalo i S. Dabčević-Kučar nemaju snage da se izbore za svoju politiku, ipak su odlučili da im štrajkom iskažu potporu. Glavni zahtjev bio je iskazan u paroli „Hrvatskoj njezine devize”. Unatoč tome što je vodstvo CK SKH molilo studente da prekinu štrajk da bi mogli J. Brozu Titu pokazati da vladaju stanjem, štrajk je izbio 22. studenog 1971. Podržalo ga je i Predsjedništvo Matice hrvatske u sastavu Šime Đodan, Ljudevit Jonke, Vlatko Pavletić, Petar Šegedin i Franjo Tuđman. Prema izvješćima britanskih diplomata oko 2 000 studenata, kojima se nisu pridružili kolege u Rijeci i Osijeku, počelo je bojkotirati predavanja. Zahtijevali su preispitivanje raspodjele inozemnog priljeva u Jugoslaviju, što je i bio zahtjev vodstva SKH.⁴⁰

³⁸ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 447.

³⁹ Isto, str. 448.

⁴⁰ Isto, str. 450.

2.3. Slom hrvatskog proljeća – politička sjeća u Karađorđevu i reakcije u Hrvatskoj

Kad je J. Broz Tito ocijenio da mora prekinuti daljnje produbljivanje krize, sazvaio je sastanak s hrvatskim političkim vodstvom u Karađorđevu 30. studenog 1971. Iscrpljujuća sjednica trajala je do 1. prosinca 1971. Od 19 sudionika iz Hrvatske čak 11 ih je bilo na strani hrvatskoga vodstva, a 8 na strani J. Broza Tita. Nakon dvodnevno razgovora sastanak je završio bez zaključka. Štoviše, nije bilo rečeno ni to da će se na 21. sjednici Predsjedništva SKJ, koja je slijedila odmah 2. prosinca 1971., a na kojoj su prisustvovala i komunistička vodstva iz ostalih republika, raspravljati o SKH. Međutim, s obzirom na to da su svi sudionici iz ostalih republika imali pripremljene i napisane govore u kojima su podržali osudu hrvatskog vodstva, očito je da je sve bilo prije dogovoreno. Unatoč tomu, u početku nije bilo potpuno jasno da će doći do smjenjivanja. Štoviše GK SKH Zagreba dao je podršku vodstvu SKH 5. prosinca 1971. Ipak, već sutradan je 67 starih komunista, nekad vodećih kadrova u Hrvatskoj, poslalo pismo podrške J. Brozu Titu, zahtijevajući smjenjivanje odgovornih zbog „nacionalističkih i ostalih antisocijalističkih tendencija” u Hrvatskoj. Potpisivanje su organizirali. Anka Berus, Antun Biber Tehek i Zvonko Brkić.⁴¹

Tek na sastanku Izvršnog biroa CK SKJ 8. prosinca 1971., isto tako u Karađorđevu, J. Broz Tito zatražio je ostavke S. Dabčević-Kučar i P. Pirkeru, dok ju je M. Tripalo sam dao.⁴² Na 23. sjednici CK SKH 11. do 12. prosinca 1971. prihvaćene su ostavke predsjednice CK SKH Savke Dabčević-Kučar, sekretara IK Pere Pirkeru, člana IK Marka Koprtle, člana CK Janka Bobetka i primljena na znanje ostavka koju je M. Tripalo podnio J. Brozu Titu na sve funkcije u SKJ i SFRJ. Kasnije su ostavke na članstvo u CK SKH podnijeli još i Dragutin Haramija, Ivo Bojanić, Božo Novak i Andrija Dujčić.⁴³ Do siječnja 1972. smijenjeno je ili je dalo ostavke oko 400 pristaša vodstva SKH. Smjene su zahvatile utjecajna imena iz političkih, vojnih, diplomatskih i novinarskih krugova Hrvatske.⁴⁴

⁴¹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 451. i 452.

⁴² Isto, str. 452.

⁴³ Hrvoje Šošić, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971.*, Školske novine, Zagreb, 1997., str. 87.

⁴⁴ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 457.

Zbog odluke J. Broza Tita studenti su planirali prosvjede podrške M. Tripalu i S. Dabčević Kučar u vrijeme 23. sjednice CK SKH 12. prosinca. Međutim, Zagreb je već noć prije bio prepun policijskih patrola koje su kružile gradom i glavnim trgom. Osim toga, i vojska je bila spremna na intervenciju. Generali su već potkraj studenog bili u Karađorđevu i tamo dobili instrukcije. U pripremi za pokret prema Zagrebu bila su tri puka: Banjalučki, Varaždinski i Zagrebački, napose vojska u Jastrebarskom i Dugom Selu. Časnicima je bila podijeljena municija pa su bili spremni za moguće neredе i izvan vojarni.⁴⁵

Na buntovno raspoloženje studenata posebno je utjecao reprint letka iz 1912. s tekstom Augusta Cesarca *Naša konačna riječ* u izdanju Predsjedništva Saveza studenata Zagreba i poziv da 12. prosinca dođu pred zgradu CK SKH na Šetalištu Karla Marksa, današnje Prisavlje, radi podrške vodstvu. Sjedište CK SKH bilo je okruženo velikim brojem policajaca, a svi putevi do njega bili su blokirani. Policija je angažirala 1 700 policajaca iz mnogih središta Javne sigurnosti SRH, ali i Bosne i Hercegovine. Tijekom dana i navečer izbijaju incidenti na Trgu Republike, današnjem Trgu bana Josipa Jelačića, i nekim drugim mjestima u gradu. Tijekom dana uhićeno je 26 osoba, većinom studenata. Idućeg dana izbile su manifestacije u domovima *Nine Marković*, *Stjepana Radića* i *Cvjetno naselje*. U večernjim satima veće skupine dolazile su na Trg Republike, na kojem je, kao i u njegovim prilaznim ulicama, bilo mnogo policajaca. Navečer se okupilo od 4 000 do 5 000 tisuća ljudi. Demonstrantima, koji su izvikivali podršku vodstvu SKH i palili tisak, upućivana su upozorenja da se razidu. Privedene su 93 osobe, protiv kojih su podnesene 32 prekršajne i 3 kaznene prijave, dok je ostalih 58 demonstranata pušteno. Studentski domovi stavljeni su pod nadzor policije da bi se spriječio bilo kakav oblik prosvjeda. Unatoč tome po domovima su se održavale manifestacije te izvikivale parole i postavljani plakati podrške S. Dabčević-Kučar i njenim istomišljenicima. Prorektor I. Z. Čičak, predsjednik Saveza studenata Zagreba D. Budiša i potpredsjednik Saveza studenata Zagreba G. Dodig uhićeni su u noći sa 11. na 12. prosinac. Predsjednik Saveza studenata Hrvatske A. Paradžik naknadno se sam prijavio. I 14. prosinca na Trgu su ponovno izbili neredi s oko 5 000 sudionika. Privedeno je 103 izgređnika, protiv 85 podnesena je prekršajna prijava, a protiv 2 kaznena prijava. Nekoliko dana kasnije, u noći sa 16. na 17. prosinca, policija je upala u jedan od studentskih domova gdje je uhićeno 240 osoba. Prema policijskom *Brojčanom prikazu privedenih osoba za vrijeme nereda*

⁴⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 453.

na Trgu Republike i kontrolom u studentskim domovima, privedeno je 866 sveučilištaraca, od koji je 475 prekršajno kažnjeno zatvorom, izgonom iz Zagreba ili novčano. Protiv 35 osoba podnesene su kaznene prijave. Zagrepčani nisu odobravali policijske intervencije, ali se nitko nije usudio javno pobuniti.⁴⁶

Nakon što 1970. i 1971. nitko nije osuđen zbog delikta političkog mišljenja, pred kraj 1971. i početkom 1972. zaredala su se uhićenja. Akcija je počela 11. siječnja 1971. Izvršeno je stotine pretresa po stanovima i radnim mjestima. Pretražene su prostorije Matice hrvatske, Nakladnog zavoda Matice hrvatske, *Hrvatskog tjednika*, *Hrvatskog gospodarskog glasila*, Društva ekonomista, Društva pravnika, Ekonomskog instituta i *Encyclopedie moderne*. Provjereno je svih 50 000 tisuća članova Matice hrvatske. Uhićeno je 189 osoba, a zadržano u pritvoru 138 osoba. Izvršni komitet CK SKH osnovao je dvije radne skupine: u prvoj sastavljenoj od stručnjaka za sudske procese, bili su Jure Ivezić, Josip Hrnčević i Vlado Ranogajac, a njihov savjetnik bio je Josip Blažević. Druga skupina imala je zadaću koordinirati rad i obavještavati javnost. Članovi te skupine bili su Ante Josipović, član Izvršnog komiteta CK SKH, Mirko Bilić, sekretar za informiranje u Izvršnom vijeću SRH, Ivica Krizmanić, djelatnik RTV Zagreb, Bogumil Zucco, okružni javni tužilac i Mane Trbojević, sudac Okružnog suda u Zagrebu, pred kojim će se kasnije odvijati i suđenja. Jedan od zaključaka bio je da se od velikog broja mogućih okrivljenika izdvoji samo jedna manja skupina krivaca, kojima će se suditi.⁴⁷

Udar je Maticu hrvatsku zahvatio u cjelini jer njezin Upravni odbor nije pristao na pojedinačne ostavke, na tzv. „unutrašnju diferencijaciju”, kao što je sugerirao CK SKH. Kolektivnu ostavku uredništvo *Hrvatskog tjednika* podnijelo je 7. prosinca, a Izvršni odbor Matice hrvatske podnio je ostavku 11. prosinca 1971. Na kraju je i Upravni odbor Matice hrvatske 20. prosinca donio odluku o obustavi *Hrvatskog tjednika* i o svojoj kolektivnoj ostavci. Iz vodstva Matice hrvatske uhićeno je 11 osoba. Od studentskih vođa osuđeni su na zatvor zbog „zločina protiv države” I. Z. Čičak, D. Budiša, A. Paradžik i G. Dodig s još desetericom studenata.⁴⁸

⁴⁶ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 453. i 454.

⁴⁷ Isto, str. 455.

⁴⁸ Isto, str. 455. i 456.

Nad S. Dabčević-Kučar provedena je partijska istraga pred komisijom na čelu s Mirkom Mečavom, članom CK SKH. Iz CK SKJ isključena je 8. svibnja 1972., istog dana kao i M. Tripalo, P. Pirker i M. Koprta. Pokušaj da se sudi visokim dužnosnicima SKH, zaustavljen je intervencijom J. Broza Tita.⁴⁹

Iz javnog života isključeni su, marginalizirani ili osuđeni na zatvorske kazne mnogi koji su objavljivali u glasilima Matice hrvatske ili drugim glasilima ili su se, pak, isticali u studentskom pokretu. Najvažniji su bili Bruno Bušić, novinar, Šime Đodan, sveučilišni profesor, Srećko Freudlich, novinar, Ante Glibota, član uredništva *Hrvatskog gospodarskog glasnika*, Vlado Gotovac, glavni urednik *Hrvatskog tjednika*, Ljudevit Jonke, sveučilišni profesor, Neda Krmpotić, novinarka, Vlatko Pavletić, književnik i sveučilišni profesor, Petar Šegedin, književnik, Hrvoje Šošić, sveučilišni profesor, Franjo Tuđman, povjesničar i smijenjeni ravnatelj IHRPH-a, Marko Veselica, sveučilišni profesor i smijenjeni član Predsjedništva SSH, i Vladimir Veselica, sveučilišni profesor.⁵⁰

Sudovi i tužiteljstva bili su nesamostalni. J. Broz Tito na Predsjedništvu SKJ i Karađorđevu 2. prosinca 1971. izjavio je da se suci ne trebaju držati zakona „kao pijan plota”, dakle da oni koji dijele pravdu ne mogu gledati samo na zakonske paragrafe, nego nečije postupke i riječi moraju promatrati u političkom kontekstu. Jasno je da su u postupcima u političkim predmetima od pokretanja policijske istrage do sudske presude o svemu odlučivale političke institucije, i to na više razina. Prema volji Izvršnog komiteta CK SKH uhićenja je objavila združena politička i kriminalna policija, odnosno SDS i SJS. Uhićenja su imala dvije faze: najprije su kazneno djelo utvrdila partijska tijela, točnije Predsjedništvo SKJ i CK SKH, koja su zaključila da je izveden kontrarevolucionarni napad na državno i društveno uređenje Jugoslavije, a nakon toga su se prikupljali dokazi.⁵¹

Podaci o isključivanju iz SKH nisu pouzdani. Partijska je statistika iskazala da je u razdoblju od 1968. do 31. prosinca 1973. skinuto s evidencije 28 726 članova, od kojih u 1972. 25 051. Međutim broj članova nije bitno smanjen: 1971. – 214 614, 1973. – 210 339, jer su primljeni novi. U razdoblju od 1950. do 1990. policijska i sudska represija u Jugoslaviji bile su

⁴⁹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 456.

⁵⁰ Isto, str. 457. i 458.

⁵¹ Isto, str. 459.

najoštrije upravo 1972. Tako dok je u tri godine – 1969., 1970. i 1971. – bilo 1 449 krivičnih djela, u šest mjeseci 1972. bilo ih je 3 606 ili 15 puta više u jednom mjesecu. Na Hrvatsku se odnosilo 2 289, Bosnu i Hercegovinu 828, užu Srbiju 163, Vojvodinu 137, Kosovo 41, Sloveniju 87, Makedoniju 31 i Crnu Goru 45.⁵²

3. Hrvatska politička emigracija

Hrvatska politička emigracija nakon Drugog svjetskog rata imala je tri emigrantska vala. Prvi izbjeglički val bio je odmah nakon propasti NDH i egzodusa njezine vojske 1945., odnosno tijekom uspostave nove komunističke države - Jugoslavije. Taj, do tada najveći emigracijski val, bio je vezan uz ustaški pokret i državni aparat NDH i uz osobe koje su mu pripadale ili osobe koje su simpatizirale ustaški režim. Zbog straha od osвете pred partizanskim snagama veliki broj Hrvata, vojnika i civila, bježi na Zapad kako bi spasio vlastiti život. Nakon višegodišnjeg boravka u izbjegličkim logorima Austrije i Italije, očekivali su useljenje i trajno utočište u zemljama Južne Amerike, ponajprije u Argentini. Taj izbjeglički val stalno se nadopunjavao novim prebjezima, koji su uz političke razloge bili uvjetovani željom za boljitkom zbog teške ekonomske situacije u domovini, ali i zbog rodbinskih poziva razdvojenih obitelji.⁵³

Drugi emigracijski val od 1955. do 1970. bio je rezultat više nego loše gospodarske politike. Od kraja rata po nekim je procjenama Jugoslaviju napustilo oko 800 000 osoba, najviše iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Zbog toga su neka mjesta sasvim opustjela, što je poprimilo razmjere egzodusa. *Radnici na privremenom radu u inozemstvu* rasuli su se diljem svijeta, od Zapadne Njemačke gdje ih je bilo najviše, zatim Austrije, Francuske, skandinavskih zemalja, do prekomorskih, Južne Amerike, SAD-a, Kanade i Australije, koje su se zahvaljujući jeftinoj

⁵² D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 656.

⁵³ Berislav Jandrić, „Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu *Hrvatskoj reviji*”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 35, br. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003., str. 441. i 442.

intelektualnoj i fizičkoj radnoj snazi gradile i ostvarivale veliki gospodarski prosperitet. Otvorivši granice prema Zapadu i dopustivši liberalniji odlazak u inozemstvo, Jugoslavija se riješila velikog broja nezaposlenih osoba, ali što je najvažnije i potencijalnih nezadovoljnika i protivnika svog režima. V. Bakarić taj zastrašujući odljev mladih i najsposobnijih hrvatskih građana, najvećim dijelom intelektualaca, cinično je nazvao „našim udjelom u međunarodnoj podjeli rada”, zanemarujući činjenicu da svako „gastarbajterstvo” znatno više šteti zemlji iz koje dolazi nego što joj koristi. Međutim, najveću korist od tih „gastarbajtera” ili *radnika na privremenom radu u inozemstvu* imala je država jer su slanjem deviza uzdržavali režim koji je bio kriv za masovan odlazak Hrvata na rad u inozemstvo. Iseljenički val i masovni odlazak iz domovine, najviše Hrvata, izazvala je loša državna ekonomska politika, odnosno propale gospodarske reforme koje su trebale učiniti veliki zaokret u gospodarstvu i za koje je jedino Hrvatska bila spremna i za njih se borila.⁵⁴

Treći val političke emigracije i to najmlađeg naraštaja, nastao je nakon sloma Hrvatskog proljeća potkraj 1971. i tijekom 1972. Taj posljednji emigrantski val, izazvan političkim zastrašivanjem, progonima, terorom i strogim zatvorskim kaznama za sudionike nacionalnog pokreta u Hrvatskoj, bio je razlog što je hrvatska emigracija u to vrijeme postala jedna od najbrojnijih u svijetu. Veliki broj političkih procesa nad intelektualcima, djelatnicima iz kulturnog i javnog života Hrvatske bili su svakodnevna pojava tijekom 1972. Hrvatska javnost, a najviše emigracija, pažljivo je pratila suđenja u domovini protiv radnika, pisaca, književnika, profesora i drugih. U čitavom komunističkom razdoblju hrvatska politička emigracija bila je „tabu” tema o kojoj se malo pisalo ili skoro ništa. Ako se ipak nešto pisalo, bilo je režimski, isključivo na stajalištima službene komunističke politike i ideologije, nihilistički, protunacionalno, tendenciozno ili krivotvoreno, a autori i čitatelji bili su podvrgnuti državnoj represiji.⁵⁵

Nezadovoljna komunističkim režimom nakon 1945., hrvatska emigracija našla je utočište diljem svijeta, stvarajući organizacije čiji je jedini cilj bio rušenje komunističkog režima u Jugoslaviji i stvaranje demokratske i samostalne države Hrvatske. Odgovornost za masovno iseljavanje ponajviše Hrvata snosio je isključivo komunistički režim, kojega su smatrali

⁵⁴ B. Jandrić, „Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu *Hrvatskoj reviji*”, str. 442.

⁵⁵ Isto, str. 443.

centralističkim i velikosrpskim, a s njime oni hrvatski komunisti koji su nosioci toga režima i koji brane njegovu politiku na čelu s Titom i Bakarićem.⁵⁶

Hrvatska politička emigracija, koju su činili svi socijalni slojevi, prije svega inteligencija, diljem svijeta brojnim je akcijama poput pisanja memoranduma, nota, protesta stranim vladama i državicima, manifestacijama i demonstracijama željela iznijeti svjetskoj javnosti zatiranje demokracije i slobode, a posebno upozoriti na represiju komunističkog sustava prema političkim neistomišljenicima u domovini. To je bio vrlo odgovoran i zahtjevan posao. Željeli su naglasiti, i to s pravom, da hrvatski narod kao i ostali narodi svijeta ima pravo na svoju vlastitu državu, povijest, nacionalna obilježja, kulturu, a ponajprije na svoj materinji, hrvatski jezik. Bijegom i odlaskom iz domovine prevladalo je među njima čvrsto zajedništvo, posebno zbog jezičnih prepreka i egzistencijalnih potreba, kao i zbog političkog opredjeljenja, borbe za hrvatska prava i rušenja nedemokratskog komunističkog režima u domovini. Ipak nije sve bilo idilično, postojala je i velika heterogenost organizacija i pojedinaca, posebno u političkom spektru. Unatoč tome hrvatska emigracija sebe nije smatrala „legitimnim predstavnikom hrvatskog naroda“, te je smatrala da hrvatski narod treba „dobiti mogućnost da na demokratski način izabere svoje predstavništvo i napokon uzme sudbinu u svoje ruke”.⁵⁷

Našavši se u inozemstvu, radi ostvarenja svojih ideja, organizirali su kulturne, društvene, radničke, vjerske udruge, saveze, odbore, bratstva, društva i grupe, vrlo često međusobno suprotstavljene u viđenju političke situacije u domovini kao i u izboru metoda djelovanja. U početku je u zemljama u kojima su boravili njihovo djelovanje bilo prikriveno, apolitično, prije svega prosvjetno, znanstveno, kulturno ili karitativno. Vrlo organizirani centri djelovanja političke emigracije iz Hrvatske bili su u Argentini, Australiji, Aziji i Južnoj Africi, Kanadi, SAD-u, kao i u zapadnoj Europi; Austriji, SR Njemačkoj, Švicarskoj, Francuskoj, Engleskoj, Italiji, Švedskoj i Španjolskoj. Međutim, osnovni cilj tih organizacija bilo je rušenje komunističkog režima u domovini. Pod nazivnikom „hrvatsko“, velik broj emigrantskih organizacija imao je različite planove i programe kako to organizirati i izvesti, kako ostvariti neovisnu i slobodnu državu Hrvatsku. Za ostvarenje željenog cilja birale su se različite metode, od akademskih do ekstremnih i diverzantsko-terorističkih. Kao što je rečeno, među hrvatskom

⁵⁶ B. Jandrić, „Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu *Hrvatskoj reviji*”, str. 443.

⁵⁷ Isto, str. 443. i 444.

emigracijom diljem svijeta dolazila je do izražaja velika heterogenost političkih ideja i aktivnosti oko ustaštva, Ante Pavelića i NDH. Neke od tih organizacija imale su samo jednu ideju, obnovu - NDH. Ustaška emigracija nastavila je slaviti simbole povezane s NDH, na zadovoljstvo i uz pomoć mnogobrojnih ubačenih špijuna - provokatora, zahtijevajući njenu obnovu. Naime, terorističke akcije tih emigrantskih organizacija i pojedinaca nailazile su na oštru osudu i prosvjede vlada i građana, a predstavljale su ozbiljan problem za zemlje u kojima su poduzimane. Inače, terorističke akcije izvođene su u zemlji od druge polovice 1945., a u inozemstvu od 1962.⁵⁸ Jedna od najpoznatijih terorističkih akcija bilo je ubojstvo jugoslavenskog ambasadora u Švedskoj Vladimira Rolovića kojega su ubila dvojica hrvatskih emigranata – Miro Barešić i Anđelko Brajković – u jeku hrvatskog proljeća, u proljeće 1971.⁵⁹

Sa sigurnošću se može tvrditi da je hrvatska emigracija što se tiče političkoga gledišta bila podijeljena na raznolike grupacije, ideje i metode djelovanja, ali je imala jedinstven cilj - ostvarenje samostalne Hrvatske. Usitnjavanje te emigracije na male grupe, kao i suprotnosti u metodama djelovanja, nije neuobičajena i bilo je prisutno kod svih emigracija svijeta. Važno je istaknuti da je Hrvatska emigracija za razliku od emigracije drugih država, s gledišta tadašnje komunističke vlasti bila najveća, najorganiziranija, najdjelotvornija, najgorčeniya i najprotjeranija. Komunistički režim priznao je to na 10. sjednici CK SKH održanoj 15. do 17. siječnja 1970. u Zagrebu. Govoreći o hrvatskoj emigraciji, Vladimir Bakarić rekao je: „Hrvatsku još nešto karakterizira. Ona ima najveću i najgoru emigraciju. Najveću po broju, pa kad izuzmemo staru emigraciju, imade najveću političku emigraciju iz vremena ovoga rata. I najgoru po tome što nitko nije tako surov, tako neprijateljski raspoložen od svih drugih emigracija kao naše emigracije prema Jugoslaviji. Razloge za tu žestinu, taj karakter te emigracije neću spominjati. Oni datiraju iz žestoke klasne borbe u toku rata unutar same Hrvatske i raznih političkih sukoba poslije rata. Ne bi trebalo ovdje možda ni da spomenem da smo u Hrvatskoj bili u razlaganju nacije i preformiranju na nove klasne osnove vrlo žestoki, možda smo u to ulazili u najnezgodnije vrijeme i da je zato i ta ogorčenost tako velika i emigracija tako velika.” Dakako, Bakarić nije želio ulaziti u strahote i stradavanja Hrvata u Bleiburgu, Kočevskom rogu i na križnom putu. Bile su to odmazde i pokolji najviše prema Hrvatima, koji su na bilo koji način

⁵⁸ B. Jandrić, „Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu *Hrvatskoj reviji*”, str. 444. i 445.

⁵⁹ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2003., str. 343.

bili vezani uz NDH ili su simpatizirali NDH, odnosno bili protiv komunističke vlasti. Bez velike javne angažiranosti hrvatske emigracije nitko u svijetu ne bi znao za progone, traume iz prošlosti i šikaniranja kojima su najviše bili izloženi Hrvati. To je bio razlog zašto je ona željela o svojim opravdanim hrvatskim zahtjevima na sve načine, ne birajući sredstva, izvijestiti Zapad koji je jedini mogao pomoći.⁶⁰

Kada govorimo o hrvatskoj emigraciji, vrlo važan čimbenik njenog političkog djelovanja bila je činjenica da hrvatski iseljenici sve do 1960. zemlju napuštaju ilegalno. Po dolasku u inozemstvo ova se emigracija počinje okupljati oko poslijeratne političke emigracije te se postupno politizira pojačavši na taj način, u prvom redu brojčano, snagu i utjecaj poslijeratne emigracije. Poslije 1960. godine i u sedamdesetim godinama u inozemstvo se iseljavalo legalno s putovnicom i organizirano preko Zavoda za zapošljavanje na osnovi sklopljenih, međudržavnih ugovora ili neorganizirano u vlastitoj organizaciji. Ova emigracija nije bila izravno politički povezana s hrvatskom političkom emigracijom, ali ona je živjela zajedničkim iseljeničkim životom s prethodnom emigracijom i zajednički je istupala u svim društvenim, a pogotovo športskim aktivnostima, pa je tako doprinijela stvaranju jedinstvene hrvatske emigracije.⁶¹

Hrvatski iseljenici, s većim ili manjim simpatijama ili otklonom prema ustaškom pokretu i Anti Paveliću, diljem svijeta bili su organizirani u pokrete, saveze, bratstva, zajednice itd. To su: Hrvatski oslobodilački pokret, Hrvatski demokratski odbor, Hrvatski demokratski savez, Hrvatsko narodno vijeće, Hrvatsko revolucionarno bratstvo, Hrvatski narodni otpor (Jelićevci), Hrvatski narodni otpor (Luburićevci), Hrvatska republikanska stranka, Hrvatski revolucionarni pokret, Hrvatski domobran, Hrvatski državotvorni pokret, Hrvatski demokratski odbor, Hrvatsko križarsko bratstvo, Hrvatsko revolucionarno bratstvo, Hrvatski revolucionarni oslobodilački pokret, Hrvatsko vijeće obrane, Hrvatska narodna fronta, Hrvatska republikanska zajednica, Hrvatska obrana, Savez hrvatske ujedinjene mladeži, Ujedinjeni Hrvati Njemačke, Tajni ustaški revolucionarni pokret, Hrvatsko narodno vijeće itd. To su samo neke od mnogobrojnih emigrantskih organizacija koje su ujedinjavale Hrvate u težnji za rušenjem komunističke vlasti u

⁶⁰ B. Jandrić, „Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu *Hrvatskoj reviji*”, str. 445. i 446.

⁶¹ Skupina autora, *Povijest Hrvata; od 1918. do danas*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 395. i 396.

domovini. Djelovanje tih organizacija, kao i osoba koje su ih osnovale, u početku je teklo pod statusom „politički progonjenih osoba” ili „političke opozicije” iz Jugoslavije.⁶²

Organiziranost i aktivnost političke hrvatske emigracije očitovala se izlaženjem velikog broja listova, periodičkih publikacija koju je pokretala, financirala i ispisivala prije svega hrvatska inteligencija na hrvatskom jeziku i na drugim jezicima svijeta. Ona je uvelike pridonijela popularizaciji imena „Hrvatska“, prihvatanju ideje o samostalnoj Hrvatskoj kao i svega onoga što je svojom baštinom, kulturom i poviješću Hrvatska predstavljala. Mnoge od tih publikacija imale su u onom vremenu i sredini značajnu ulogu, dok u općem kontekstu kulturne baštine Hrvatske nisu imale neko značajnije mjesto, osim u lokalnom smislu. Dakako, bilo je vrlo teško zapadnjacima objasniti kako je netko Hrvat, a ne Srbin iako je iz Jugoslavije. Naime, zahvaljujući državnoj, srpskoj propagandi i srpskim „kadrovima” tijekom niza godina, Jugoslavija je u svijetu doživljavana kao Srbija i obrnuto. Odlučujuću ulogu u tome imala je i jugoslavenska diplomacija i njezino osoblje u kojoj je bilo samo nekoliko veleposlanika hrvatske nacionalnosti, najčešće u manje značajnim državama.⁶³

Svaka od navedenih hrvatskih organizacija, a bilo ih je puno više, s raznim ideološkim i političkim opredjeljenjima, uvjerenjima i ciljevima, svoje ideje širila je raznim novinama, biltenima, glasilima, časopisima, kalendarima, mjesečnicima i lećima, a tiskarska djelatnost bila je proširena diljem svijeta. Neke od najznačajnijih su: *Croatia* - kulturnopolitički list Hrvata izbjeglica (Fermo), *Croatia* – časopis Hrvatskog narodnog otpora (Paris), *Croatian news and information from Croatia* (London), *Bilten*, Hrvatske demokratske i socijalne akcije (Rim), *Bilten*, Hrvatski narodni odbor u Europi (Rim, Münster), *Glas Hrvata Tasmanije* (Tasmanija), *Drina* - vjesnik Hrvatskih oružanih snaga (Madrid), *Hrvatska* - centralni list Hrvatskog oslobodilačkog pokreta (Buenos Aires), *Hrvatski dom* - emigrantski list Australije, *Hrvatska gruda* - organ hrvatskih oslobodilačkih boraca za domovinu i emigraciju (Washington), *Hrvatski bilten* (London), *Hrvatski dom* (Liege, Melbourne), *Hrvatska borba*, *Hrvatska država*, *Hrvatska gruda*, *Hrvatska misao*, *Hrvatska smotra*, *Ognjište*, *Sloboda*, *Hrvatska revija*, kulturno-književni tromjesečnik (Buenos Aires), *Hrvatska luč* (Hallstahammar), *Hrvatska volja*, glasilo Hrvata na Orijentu (Damask), *Hrvatski putokaz*, *Hrvatska straža*, *Hrvatska riječ*, *Hrvatska sloboda*,

⁶² B. Jandrić, „Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu *Hrvatskoj reviji*”, str. 447.

⁶³ Isto, str. 445. i 446.

Hrvatska zora (München), *Hrvatski put*, *Hrvatski glas* (Toronto), Informativni bilten, *Nova Hrvatska* (London), Informativni vjesnik, Bulletin, Mjesečnik hrvatskih prosvjetnih i dobrotvornih društava, *Mlada Hrvatska* - Glasilo hrvatskog demokratskog odbora u Europi, *Hrvatski radnik* - emigrantski list (Göteborg, Paris), *Hrvatski dom* (Švicarska), *Viesti hrvatskog narodnog odpora* (Australija i New Zeland), *Vjesnik* - organ Hrvatskog narodnog vijeća (Cleveland), *Vjesnik - Hrvatski oslobodilački pokret* (Ontario), *Uzdanica* - Glasilo hrvatske mladeži HOP /Hrvatski oslobodilački pokret/, i mnoga druga izdanja redovito su i opširno izvještavala, pisala, ali s različitih političkih gledišta i stajališta, o stanju i događajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji, kao i o emigrantskim događajima, planovima i problemima u državama u kojima je emigracija djelovala.⁶⁴

Mnoga od navedenih glasila tajno su odašiljana u domovinu i vrlo često primateljima stvarala velike probleme s vlašću, a najčešće su primatelji završavali u sudskom procesu koji je ponekad rezultirao zatvorskom kaznom, posebno ako je primatelj bio hrvatski orijentiran ili pod emigrantskim, „neprijateljskim” utjecajem po rodbinskoj liniji pa je dobivena glasila osobno dalje dijelio. Iako je tadašnja vlast imala sve mogućnosti da na temelju zakonskih ovlasti zaplijeni i oduzme knjige i ostale tiskovine koje su stizale i na adresu Sveučilišne i nacionalne biblioteke u Zagrebu, to nikad nije učinila, već je prihvaćala objašnjenje „da je Biblioteka dužna skupljati i čuvati knjige i ostalu građu o Jugoslaviji i Hrvatskoj kao povijesnu i dokumentacijsku građu bez obzira na njezinu ideološku i političku o orijentaciju”.⁶⁵

Mnoge jugoslavenske tajne službe u Armiji i policiji, koje su tijekom vremena mijenjale imena, imale su u organizacijskoj strukturi uprave i odjele specijalizirane da zaštite komunistički režim u borbi s emigracijom. Špijunaža, prisluškivanje, praćenje, otmice, potkupljivanje, zastrašivanje, ucjenjivanje bile su neke od metoda tadašnje države kojima se pokušalo ući u hrvatske emigracijske organizacije, centre, grupe kao i u rukovodstva u inozemstvu.⁶⁶ Najzloglasnija svakako je bila UDBA. U razdoblju od 1946. do 1990. jugoslavenske su tajne službe likvidirale 67 hrvatskih emigranata diljem svijeta, a osim toga izvršile su 29 neuspjelih

⁶⁴ B. Jandrić, „Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu *Hrvatskoj reviji*”, str. 445. i 446.

⁶⁵ Isto, str. 445. i 446.

⁶⁶ Isto, str. 445. i 446.

atentata, 4 uspjele i 5 neuspjelih otmica. U tom razdoblju četvorica hrvatskih emigranata netragom su nestali.⁶⁷

Prva poznata žrtva bio je dr. Ivan Protulipac, kojega je 31. siječnja 1946. u Trstu ubio pripadnik Ozne Đuro Benčić, ruskim pištoljem s prigušivačem. Bez sumnje, komunisti htjeli su odstraniti jednog od svojih najvažnijih i najspособnijih protivnika, koji nije bio umiješan u ratnu politiku, dapače koji je bio progonjen od strane ustaškog režima. O brutalnosti, mržnji i sadizmu Udbnih plaćenih ubojica najbolje govori slučaj obitelji Ševo. Stjepan i Rosemarie Ševo ubijeni su 1972. sa svojom devetogodišnjom kćeri Tatjanom za vrijeme godišnjeg odmora u San Dona de Piave, nedaleko od Venecije. Talijanske su vlasti odmah posumnjale da je ubojstvo djelo Udbinih agenata, što je u svojoj istrazi potvrdio šef kriminalističke policije u Veneciji dr. Salvatore Barba. I uz činjenicu da su svi tragovi u istražnom postupku upućivali na to da je ubojica bio Ševin znanac koji je glumio da dijeli s njima isto političko opredjeljenje, jugoslavenske vlasti odbile su dati privolu talijanskim pravosudnim tijelima da ga ispituju u vezi s ubojstvima. Naime, nakon ubojstva obitelji Ševo, ubojica se vratio u Jugoslaviju.⁶⁸

Počinjene Udbine likvidacije bile su dobro poznate zapadnodemokratskim vladama, što najbolje potvrđuje intervju koji je libijski predsjednik Gadafi dao uglednom njemačkom tjedniku „Der Spiegel”. Na konstataciju novinara toga tjednika: „ubojstva libijskih iseljenika koja se najvjerojatnije događaju u Njemačkoj ili Italiji naručena su iz Tripolija i gruba su kršenja slobode u tim državama”, Gadafi je hladnokrvno rekao: „u ovom slučaju navest ću vam još jedan primjer. Tito je poslao agente u Saveznu Republiku Njemačku s mandatom da likvidiraju njegove hrvatske protivnike tamo, ali Titova reputacija u Njemačkoj ostala je i dalje netaknuta. Zašto se Titu dopušta, a meni ne? Čak štoviše, ja nisam, kao što sam vam već prije rekao, osobno naredio da se nekog ubije na stranom teritoriju”.⁶⁹

O Udbinim atentatima na političke protivnike Jugoslavije, posebno na Hrvate u Saveznoj Republici Njemačkoj, piše svjetski tisak poput *London Timesa* u prvom tjednu studenoga 1969.; *Los Angeles Times*, 2. studenoga 1969.; čak i beogradska *Ekonomska politika* od 12. svibnja

⁶⁷ Ivan Čizmić, Marin Sopta, Vlado Šakić, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 417.

⁶⁸ Isto, str. 417. i 418.

⁶⁹ Isto, str. 417. i 418.

1969., koja otvoreno priznaje da jugoslavenska sigurnosna služba „ubija hrvatske emigrante i izvan državnih granica vrši egzekucije”.⁷⁰

U ratu protiv pripadnika hrvatske političke emigracije Udba se služila i drugim metodama osim atentata, ponajprije psihološkim ratom. Strategija je bila vrlo jednostavna i uz popustljivost, često i otvorenu naklonost, zapadnih vlada davala je rezultate. Kako bi kompromitirala i omalovažila hrvatske političke djelatnike u njihovim novim domovinama, jugoslavenska je propaganda putem svojih diplomatskih predstavnika optuživala aktivne Hrvate kao pripadnike poraženih hrvatskih vojnih postrojbi koji su bili saveznici nacističke Njemačke i fašističke Italije.⁷¹

Za one Hrvate koji su pobjegli iz Jugoslavije pedesetih godina dvadesetog stoljeća, za koje se nije moglo utvrditi da su bivši ustaški vojnici ili visoki dužnosnici u vladi poglavnika dr. Ante Pavelića, jugoslavenska propaganda imala je drugu taktiku. Političke emigrante poput Jakše Kušana, Gojka Borića, Tefka Saračevića, Tihomila Rađe, Branka Salaja, kao i poznate i utjecajne hrvatske političke djelatnike poput sveučilišnih profesora Bogdana Radice, Mate Meštrovića i drugih sa sličnim političkim pogledima koji su načelno bili antiustaški nastrojeni, jugoslavenske su vlasti nastojale diskreditirati i smanjiti im ugled u redovima hrvatskih iseljenika, upotrebljavajući teze V. Bakarića.⁷²

⁷⁰ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 418.

⁷¹ Isto, str. 421.

⁷² Isto, str. 421.

4. “Špijunska afera”

Svoju ulogu u Hrvatskom proljeću hrvatska politička emigracija imala je u „slučaju Jelić” ili tzv. „špijunskoj aferi”. Sve je počelo u listopadu 1970. kada hrvatsko političko vodstvo dobiva vrlo ozbiljne optužujuće političke informacije od šefa vojne misije u Berlinu, Antuna Kolendića. Kolendić opširno govori o nedopustivu odnosu predstavnika DSIP-a (Državni sekretarijat za inozemne poslove) prema hrvatskim radnicima u inozemstvu te kako se među osobljem DSIP-a otvoreno govori o izravnoj suradnji hrvatskog političkog vodstva s ustaškom grupacijom. Budući da je stvar bila politički ozbiljna i vrlo osjetljiva, hrvatsko vodstvo predložilo je Kolendiću da da pismenu izjavu kako bi stvar dobila formalni karakter, na što je Kolendić pristao.⁷³

U stenogramu na početku Kolendić govori o odnosu DSIP-a prema radnicima hrvatske nacionalnosti u inozemstvu kojima se niječe pravo na nacionalnost pa su ljudi nezadovoljni te opravdano prigovaraju. Svi materijali koje DSIP dostavlja (razne okružnice, dokumenti za radnike, vjenčanice, smrtovnice, krsni listovi i sl.) pisani su isključivo srpskim jezikom i ćirilicom, putovnice su isključivo sa zaglavljljima SR Srbije, iako se konzulatu, odnosno Vojnoj misiji obraćaju uglavnom Hrvati. Ako se zbog toga pobune, proglašava ih se neprijateljima Jugoslavije. Zbog toga se u emigraciji jugoslavenski Konzulat naziva „srbokonzulat”. Kolendić također smatrao je nedopustivim što se gotovo svi radnici iz Hrvatske, jednostavno zato što su iz Hrvatske, proglašavaju ustašama, i to od službenih predstavnika vlastite države Jugoslavije. Po njegovim riječima „velik broj ljudi iz DSIP-a sugerira i gura u štampu (*Tanjug*, posebno *Borbu*, *Politiku*) kada je riječ o Berlinu i našim radnicima koji su tamo na privremenom radu, da isključivo govore o opasnosti od ustaša”. Kolendić dalje govori kako se u službenim „depešama” govori i o kontaktima s Tomulićem, inače poznatim suradnikom Branka Jelića. Nadalje smatra da postoji neka veza između službenih predstavnika Ministarstva vanjskih poslova Jugoslavije (DSIP-a) s predstavnikom ustaške emigracije, i da se ta veza realizira čak u Misiji, a da se hrvatskom vodstvu ta veza predbacuje kao politički grijeh. Zanimljive podatke donosi i o odnosu tzv. službene jugoslavenske politike prema emigrantu B. Jeliću. Hrvatsko vodstvo, kako kaže S. Dabčević-Kučar, nije mu bilo skloni te je smatralo da preko njega pokušavaju namjestiti klopku.

⁷³ Savka Dabčević-Kučar, ‘71.; *hrvatski snovi i stvarnost*, Interpublic, Zagreb, 1997., str. 485.

Iako je njegova djelatnost u Njemačkoj mogla biti zabranjena, posebice njegov časopis *Hrvatska država*, DSIP je bio protiv toga. U jednom Drndićevom pismu iz DSIP-a traži se da se Jelić „paralizira politički, a ne sudskim putem”. Na kraju Kolendić je upozorio hrvatsko vodstvo na veze između nekih iz Vojne misije i dr. B. Jelića, i to putem već spomenutog Tomulića. Govori i o tome kako se u jednoj službenoj „depeši” DSIP-a spominje Jelićeva navodna suradnja s hrvatskim političkim vodstvom te kako se o tome govori među službenicima DSIP-a.⁷⁴

Odnos predstavnika DSIPA-a prema hrvatskim građanima zaposlenima u inozemstvu često je bio nepravedan, a hrvatsko vodstvo dobivalo je podatke da se s hrvatskim radnicima postupa kao s problematičnim osobama i to samo zato što su Hrvati. Hrvatsko vodstvo zahtijevalo je da se taj odnos izmijeni, a na brojne primjedbe koje su slali DSIP-u nitko nije odgovarao. S. Dabčević-Kučar za to navodi primjere: jugoslavenska diplomatska konzularna predstavništva nisu imala natpise na jezicima naroda SFRJ, pa ni na hrvatskom, čak ni ondje gdje su bili Hrvati. Nikakvih naputaka u vezi s time nije bilo iz zemlje, unatoč mnogobrojnim upozorenjima i prosvjedima (1970.) hrvatskoga vodstva. U predstavništvima se mogao dobiti gotovo isključivo samo srpski tisak. Svi su primali samo *Borbu* i *Politiku*. Hrvatsko vodstvo predlagalo je da se zbog velikog broja hrvatskih radnika u inozemstvu uključe i novine iz Hrvatske (*Vjesnik*), no tim prijedlozima nisu postigli ništa. Sve tiskanice koje su radnicima bile potrebne gotovo isključivo su bile pisane na srpskom jeziku, ekavicom i ćirilicom, pa čak i ondje gdje uopće nije bilo radnika iz Srbije. Zbog toga hrvatsko vodstvo također je protestiralo, ali ponovno uzaludno. Takozvana crna knjiga (u kojoj je bio popis terorista s njihovim kratkim općim podacima, podacima o djelovanju i fotografijama) nikad nije ažurirana nužnim ispravcima kada se radilo o Hrvatima.⁷⁵

Osim konkretnih propusta prema hrvatskim radnicima, hrvatsko vodstvo upozoravalo je Beograd da propagandno-politička djelatnost jugoslavenskih službenih predstavnika u inozemstvu ne zadovoljava s hrvatskog političkog stajališta i prečesto se temelji na velikosrpstvu ili jugounitarizmu. U to se vrijeme u svjetskom tisku poistovjećuje hrvatsko s ustaškim, a na to jugoslavenska diplomatska predstavništva uopće ne odgovaraju. Upravo zbog toga činilo se da DSIP vodi pravu kampanju protiv hrvatskog vodstva. S. Dabčević Kučar navodi nekoliko

⁷⁴ S. Dabčević-Kučar, '71.; *hrvatski snovi i stvarnost*, str. 486.-488.

⁷⁵ Isto, str. 489. i 490.

primjera: dok je obnašala funkciju predsjednice IV Hrvatske, D. Ravlić iz Sydneya požalio joj se u pismu na nemoguć odnos jugoslavenskih diplomatskih i konzularnih predstavnika prema Hrvatima, ponovno spominjući da sve Hrvate proglašavaju ustašama, unatoč tome što se upozorava da četnici planiraju podignuti spomenik Draži Mihajloviću. Na zahtjeve DSIP-u da se to pismo razmotri i postupi prema diplomatskim pravilima, DSIP nije odgovorio.⁷⁶

U kolovozu ili rujnu Mirko Tepavac, tada savezni sekretar vanjskih poslova, u nazočnosti operativnog rukovoditelja Obavještajne službe DSIP-a Stipe Drndića, poziva pomoćnika načelnika Uprave za istraživanje i dokumentaciju DSIP-a (zapravo Obavještajnog odjela) M. Čatipovića i osobno od njega zahtijeva da objasni zbog čega je, nakon 10. sjednice CK SKH, navodno instruirao jednog „obavještajca” u Rim da mora tobože u zemlju slati samo pozitivne reakcije na 10. sjednicu (očito je praksa bila „brifirati” agente izvan Jugoslavije što će, kako će i o čemu pisati). Kada je M. Čatipović potkraj 1970. trebao putovati u Italiju, S. Drndić mu je priopćio da ne može ići jer „njegov slučaj nije likvidiran” (optužba je dakle bila da je pozitivno ocijenio 10. sjednicu). Unatoč tomu, kasnije je postupak protiv njega obustavljen.⁷⁷

Dakle, u vrijeme kad Kolendić iznosi svoje podatke, povremeni sukobi s DSIP-om zbog načelnih političkih pitanja javljaju se i u vezi s drugim pitanjima. U tome razdoblju počinje tzv. demokratizacija vanjske politike, tako da se ističe važnost republika u kreiranju i provedbi vanjske politike. Hrvatsko vodstvo koristilo je to kako bi afirmiralo Hrvatsku i u vanjskoj politici pa se čak u izvršnim vijećima ustanovljuje poseban „resor”. U izvršnom vijeću Hrvatske taj posao obavlja Vjekoslav Prpić, koji zbog zastupanja politike hrvatskog vodstva često nailazi na nerazumijevanje ili otpor u DSIP-u.⁷⁸

Da se o hrvatskom vodstvu šire glasine o suradnji s ustaškom emigracijom potvrda je došla iz još jednoga izvora. Tih dana u Berlinu boravio je Milovan Baletić, glavni i odgovorni urednik *Vjesnika*. Tom prilikom posjetio je i Vojnu misiju SFRJ, gdje je razgovarao s Đurom Pintarićem, zastupnikom šefa misije A. Kolendića. Pintarić je rekao Baletiću da raspolaže podacima o povezanosti nekih rukovodećih ljudi iz Hrvatske s ustaškom grupacijom oko Jelića i sovjetskim službenim krugovima s ciljem da se osigura stvaranje samostalne socijalističke

⁷⁶ S. Dabčević-Kučar, *‘71.; hrvatski snovi i stvarnost*, str. 491.

⁷⁷ Isto, str. 491. i 492.

⁷⁸ Isto, str. 492. i 493.

hrvatske države prosovjetske orijentacije, što bi SSSR-u omogućilo prijeko potrebne baze na Jadranu. Također je dodao, pokazujući jedan spis na pisaćem stolu, da je u Zagrebu formiran legalistički komitet, u kome su i tri člana CK SKH na čelu s J. Blaževićem, čiji je zadatak da sve to provede u djelo. Po povratku kući, Baletić je o razgovoru obavijestio hrvatsko rukovodstvo.⁷⁹

Izvršnom vijeću Hrvatske 2. rujna 1970. stiže inkriminirajuća depeša iz DSIP-a, „strogo povjerljivo“, pod brojem 2506 (već razaslana 27. kolovoza 1970. pod nazivom *O navodnim vezama hrvatske emigracije sa Sovjetskim Savezom*), u kojoj se uz opis Jelićevih veza sa SSSR-om i njegovo zagovaranje „realističnijeg“ postavljanja emigracije, računajući na igru velikih sila, navodi i to da je na jednom sastanku s predstavnicima emigrantskih grupacija izjavio da su „hrvatski komunisti iz zemlje od njega tražili da djeluje u pravcu stvaranja samostalne slobodne Hrvatske uz oslonac na SSSR, te da treba razvijati veze s ovakvim opozicionim snagama u Hrvatskoj i progresivnim komunistima“. Šaljući tu depešu Izvršnom vijeću, DSIP traži od Hrvatske mišljenje i naputak hoće li i kako reagirati. Svoje mišljenje hrvatsko vodstvo je odmah poslalo, ali prema njemu se nikad nije postupilo, štoviše, kad je počela istraga o podmetanjima, predstavnici DSIP-a lažno su tvrdili kako iz Hrvatske nisu nikad na tu depešu dobili odgovor.⁸⁰

Istražujući arhivu DSIP-a, hrvatsko vodstvo došlo je do još jedne inkriminirajuće depeše. Đ. Pintarić (otpremnik poslova Vojne misije u Berlinu) 20. listopada 1970. šalje DSIP-u depešu naslovljenu *Veza naša* 149 80/82-8000, a u njoj se potpuno nekritički prenose Jelićeve izjave o njegovim navodnim vezama s hrvatskim vodstvom. U depeši opisuje se da je Pintarića posjetio suradnik dr. B. Jelića Tomulić te je između ostaloga rekao da hrvatsko vodstvo surađuje s Tomulićem i Jelićem i predstavnicima SSSR-a kako bi stvorili nezavisnu socijalističku Hrvatsku, a SSSR bi zauzvrat dobio vojne baze na Jadranu.⁸¹

Problem nije samo u depeši nego i na postupku CID-a (Centra za informacije i dokumentaciju) DSIP-a. Centar šalje primljene depeše nakon što ih razvrsta po njihovom sadržaju i izvoru; jedno su „obavještajne informacije“, često sasvim neprovjerene, dobivene od „agenata“, a drugo su tzv. informativne, službene i potvrđene vijesti. Ovisno o tome kako je što razvrstano, tako se i distribuira (širem, užem krugu; s napomenom da nije provjereno i sl.). Iako je ta

⁷⁹ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 171. i 172.

⁸⁰ S. Dabčević-Kučar, '71.; *hrvatski snovi i stvarnost*, str. 493.

⁸¹ Isto, str. 494. i 495.

informacija primljena kao isključivo obavještajna, strogo povjerljiv i neprovjeren materijal, s oznakom vrlo hitno, ona je nečijom odlukom svrstana u „pouz dane informacije”, s nalogom da se pošalje svima pa i konzulatima. Takav postupak CID-a, smatra Savka bio je nepropisan, neispravan, te teško može biti shvaćen kao slučajna pogreška. Na taj način širena je sumnja o suradnji hrvatskog vodstva s političkom emigracijom.⁸²

Na osnovi dogovora u rukovodstvu, Dragutin Haramaija, tadašnji predsjednik republičkog Izvršnog vijeća, uputio je 12. prosinca 1970. pismo predsjedniku SIV-a Mitji Ribičiću, u kojemu je zatražio da se cijeli slučaj ispita i utvrdi eventualna odgovornost nekih rukovoditelja u obavještajnoj službi za širenje takvih vijesti i insinucija. Vjerojatno da bi izbjegao novu aferu, a možda i neozbiljno shvaćajući cijelu stvar, Ribičić je sve to počeo razvlačiti i nije ništa poduzeo, pa se kasnije ni kod Ribičića ni kod Bulca, člana SIV-a i predsjednika komisije za nadzor nad radom službe sigurnosti, nije mogao pronaći original Haramijinog pisma. Zbog odugovlačenja Ribičića, koji o problemu nije obavijestio ni Mirka Tepavca, saveznog sekretara za vanjske poslove, Tito je naredio da se formira komisija u sastavu: Stane Dolanc, Trpe Jakovlevski, Makso Baće i Žiga Vodušek. Zadatak komisije bio je da hitno ispita odakle proizlaze podmetanja i kombinacije kojima se služi politička emigracija.⁸³

U međuvremenu, 8. ožujka 1971., DSIP šalje (pod šifrom „strogo povjerljivo”) dopis Izvršnom vijeću Hrvatske u kojem se tvrdi da im je anonimni dostavljač još u prosincu 1970. dostavio tekst govora Bogdana Radice (emigranta u New Yorku) u prostorijama „Hrvatske bratske zajednice”, u kojem Radica „hvali Miku, Savku, Haramiju”. U tom DSIP-ovu dopisu piše kako je taj tekst u Beogradu bio umnožen i širen kao pamflet protiv hrvatskog vodstva te da DSIP to istražuje. Istraga nije davala rezultate, ali se zato materijal širio kao dokaz suradnje hrvatskog vodstva s političkom emigracijom.⁸⁴ Autorima insinucija protiv hrvatskog vodstva dobro je došlo i otvoreno pismo V. Bakariću, u kojem je B. Jelić nudio suradnju hrvatskom vodstvu.⁸⁵

⁸² S. Dabčević-Kučar, *‘71.; hrvatski snovi i stvarnost*, str. 495. i 496.

⁸³ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 172.

⁸⁴ S. Dabčević-Kučar, *‘71.; hrvatski snovi i stvarnost*, str. 492.

⁸⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, str. 446.

23. ožujka 1971. održana je sjednica Predsjedništva SKJ na kojoj je komisija iznijela izvješće, a prisustvovali su i predsjednici centralnih i pokrajinskih komiteta te najviši dužnosnici u federaciji. U izvještaju, Dolanc je konstatirao da pored Pintarića odgovornost snosi i S. Drndić, pomoćnik saveznog sekretara za vanjske poslove i šef Uprave za istraživanja i dokumentaciju DSIP-a, koji je uostalom učinio sve da omalovaži i oteža istragu. Dolanc u izvještaju kaže: „Zahtev i inicijativa druga Haramije da se cela ova stvar ispita i njegova tvrdnja da se radi o insinujama i podmetanjima pokazale su se kao tačne i opravdane. Komisija je, naime, bez svake sumnje konstatovala da je, s jedne strane, postojala organizirana neprijateljska kampanja, koja je trebala da kompromitira hrvatsko političko rukovodstvo, a s druge strane, da se mi nismo prema toj neprijateljskoj delatnosti postavili dovoljno organizirano ni kritički, da smo je u najmanju ruku politički potcenili i da su se radi toga stvari razvijale u štetnom, pa i opasnom pravcu. Neprijateljska delatnost je bila višestrano organizovana i koristila se raznim sredstvima: legalnim i otvorenim političkim javnim govorima emigranata, legalnom emigrantskom, pa čak i svetskom štampom, a istovremeno je iste podatke podmetala i našoj obaveštajnoj službi, koja ih je, ponekad, bez dovoljno jasnog i energičnog upozorenja, da se radi o neprijateljskoj aktivnosti i neprijateljskom podmetanju, koristila. Međutim, tačno je ono što je komisija rekla – to što Savka postavlja pitanje – ja sam neke najkritičnije stvari izvadio iz toga, sve to stoji u arhivi. I mogu vam reći, kada bi to, recimo, za deset godina netko pročitao, kad nas ne bude, to što je u tim materijalima, u ovom konkretnom slučaju za neke naše rukovodioce – od V. Bakarića, F. Hodže, M. Tripala. – to sam čitao, to znam, onda bi se taj nakon deset godina začudio šta je to bilo, pogotovu jer tu nema nikakvog obrazloženja, komentara itd.” Ovaj posljednji paragraf Dolančeva izlaganja odnosi se na materijal i izjave nekih emigranata i agenata o pojedinim rukovoditeljima u zemlji, koje je služba sigurnosti marljivo prikupljala i slagala.⁸⁶

Govoreći o načinu širenja „povjerljivih” dokumenata i informacija bez prethodne provjere njihovog sadržaja te krugovima kojima nisu bili namijenjeni, Dolanc kaže: „Komisija dalje ne smatra da je pravilno da se u arhivima naših službi sakupljaju informacije i agenturni izvještaji o našim istaknutim drugovima, pa i običnim ljudima, informacije koje su izričito iz neprijateljskih izvora i pisane sa neprijateljskim namjerama, a da pri tome na takovim materijalima ili uz njih nema jasne oznake da se radi o neprijateljskoj i neistinitoj informaciji. U

⁸⁶ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 172. i 173.

ovom konkretnom slučaju, u arhivima naših službi, to je u saveznom SUP-u [Sekretorijatu unutrašnjih poslova], stoje neocjenjene i neprokomentirane najteže optužbe na račun nekih najviših rukovodilaca u SR Hrvatskoj.”⁸⁷

Dolanc je govorio i o izvorima informacija jugoslavenske službe sigurnosti u spomenutom slučaju. Jedan od njih bio je četverostruki agent. Sa znanjem jugoslavenske službe sigurnosti radio je za Zapadnu Njemačku i SAD, a bez njene suglasnosti prihvatio je suradnju i s talijanskom službom. Za njega je Jelić znao da je suradnik jugoslavenske obavještajne službe te je preko njega lansirao sve što želi da se u Jugoslaviji sazna. Dvojica agenata kod Jelića su već duže vremena bili kompromitirani i za njih je on znao da surađuju s jugoslavenskom obavještajnom službom te se i njima služio da bi dezinformirao jugoslavensku obavještajnu službu. To znači da sva trojica glavnih agenata nisu bili pouzdan izvor na kojega se moglo osloniti, a to se ipak radilo.⁸⁸

Nakon Dolančevog izlaganja pokrenuta je diskusija. Osim predstavnika iz Hrvatske, Srbije, Kosova i Vojvodine, ostali su šutjeli, osim ako se izuzmu neki savezni funkcionari kao M. Ribičić, predsjednik SIV-a, državni sekretari M. Tepavac za vanjske poslove, N. Ljubičić za narodnu obranu i R. Stijačić za unutrašnje poslove, te S. Dolanc, predsjednik komisije. V. Bakarić, S. Dabčević-Kučar i M. Baće proširili su problem upozoravajući da je poticaj za cijeli slučaj došao iz zemlje te da se ne radi samo o djelatnosti pojedinih ljudi u saveznim organima uprave i o beogradskom i zagrebačkom političkom podzemlju, nego i o djelatnosti “nadzemlja”, posebno beogradske štampe, koja širi tezu o nepouzdanosti hrvatskog naroda i hrvatskog političkog rukovodstva. Takvog mišljenja je bio i R. Stijačić, koji je potvrdio neistinitost lansirane tvrdnje da je npr. *Deklaracija o nazivu hrvatskog književnog jezika* potaknuta iz emigrantskih krugova. Prema njegovom uvidu, mnogi sovjetski predstavnici, zatim bivši policajci pa i neki vodeći politički funkcionari, uporno su širili neosnovane glasine da hrvatsko rukovodstvo zapravo razbija Jugoslaviju. Stijačićev je zaključak da poticaj takvim glasinama dolazi iz poznatih velikosrpskih krugova.⁸⁹

⁸⁷ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 173.

⁸⁸ Isto, str. 174.

⁸⁹ Isto, str. 174.

M. Tripalo dao je najpreciznije objašnjenje cijelog slučaja te je rekao da je “ta igra potpuno jasna. Oko B. Jelića su bili UDBA-ni agenti, uz to što su bili agenti još nekoliko obavještajnih službi. Jelić zna da su oni UDBA-ni agenti. On im saopćava ono što zna da će određenim kanalima doći u zemlju. Ovdje u Jugoslaviji odgovarajuće službe to koriste i slažu dosjee o nama. To je jasno što se tamo slagalo, a zašto, ja ne znam. Ali imam pravo da sumnjam da jednoga dana to može nekome da posluži.” Srbijski predstavnici Marko Nikezić i Miroslav Pečujlić su tražili da se razdvoji rasprava o podmetanjima neprijateljske emigracije od političkih odnosa u zemlji i u tom okviru pisanja domaćeg tiska. Neki su tvrdili da nema dovoljno dokaza da su pojedinci iz saveznih organa uprave namjerno radili na diskreditiranju hrvatskog rukovodstva (M. Ribičić, M. Tepavac).⁹⁰

Izvršni biro Predsjedništva SKJ usvojio je ove zaključke: „na osnovu informacije komisije i diskusije, konstatovano je da je došlo do eskalacije spoljne neprijateljske subverzivne delatnosti, koja je koristila naše unutrašnje teškoće kao plodno tlo za svoje delovanje. Nasuprot tome nije bila dovoljno organizovana naša politička i obaveštajna akcija. U sklopu te neprijateljske – antijugoslovenske i antisocijalističke delatnosti – organizovana je akcija za diskvalifikovanje političkog rukovodstva SR Hrvatske putem širenja klevetničke tvrdnje o navodnoj povezanosti rukovodstva SR Hrvatske s ustaškom emigracijom, a sve to sa ciljem da se izazove politička nestabilnost, međurepublička trvenja i nepoverenje, da se oslabi političko jedinstvo i oteža daljni samoupravni socijalistički razvoj zemlje. Izvršni biro je povodom toga ukazao na izvesne slabosti u organizovanju naših političkih akcija, u delovanju sredstava javnog informisanja, kao i u organizovanju protivmera od strane naših službi bezbednosti.. Rezultate do kojih je komisija došla treba proslediti nadležnim državnim organima, koji će obaviti potrebnu istragu i, prema činjenicama koje budu utvrđene, protiv odgovornih lica provesti postupak.”⁹¹

U Hrvatskoj je odluka Izvršnog biroa primljena s rezervom, to više što je Ribičić i dalje odugovlačio s istragom. Čitava je stvar shvaćena, a bila je takva, kao kontinuirana akcija diskreditiranja hrvatskog komunističkog vodstva. Na inzistiranje Bakarića i Izvršnog komiteta, Centralni komitet SKH je 6. travnja 1971. jednoglasno usvojio priopćenje u kojem se osuđuje klevetnička kampanja protiv Jugoslavije, a koja se među ostalim „provodi i napadima na Savez

⁹⁰ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 173. i 174.

⁹¹ Isto, str. 174. i 175.

komunista Hrvatske i njegovo Političko rukovodstvo”. Uz osuđivanje neprijateljskih snaga iz inozemstva osuđene su i unitarističke i centralističke snage koje djeluju s ciljem „da se onemogući ili uspori daljnje jačanje samoupravnog socijalističkog kursa u Jugoslaviji”. U priopćenju stoji: „U raspravi je istaknuto da činjenice nepobitno upućuju na povezanost i djelovanje neprijateljskih snaga svih boja iz inozemstva s unitarističkim i birokratskim snagama u zemlji, te na elemente međusobne podudarnosti u inicijativi. Energično je osuđeno što su dezinformacije upravljene na diskreditiranje političkog rukovodstva SR Hrvatske plasirane i preko nekih organa savezne uprave.”⁹²

Izlaženje u javnost sa spomenutim priopćenjem CK SKH značilo je narušavanje odluke Izvršnog biroa da se s ovom aferom ne može ići u javnost. Tako je hrvatsko političko vodstvo stavljeno zajedno sa srpskim (srpsko zbog rezerva prema ustavnim promjenama) na optuženičku klupu predstojećih sastanaka, a i omogućilo šire djelovanje onih snaga u rukovodstvu SKJ koje su bile za smjenu hrvatskog i srpskog rukovodstva. M. Tepavac i M. Ribičić su poslije izjave hrvatskog CK zaprijetili ostavkom. SIV je konačno formirao svoju komisiju da ispita cijeli slučaj i donio zaključak da u saveznim organima nije bilo širenja i iniciranja političkih intriga i dezinformacija o povezanosti neprijateljske emigracije s rukovodstvom Hrvatske. Upozoreno je, također, na potrebu da nadležni organi pojačaju aktivnost „u cilju organizovanije i efikasnije borbe protiv neprijateljske delatnosti usmerene protiv našeg samoupravnog socijalističkog društva, bratstva i jedinstva naših naroda, protiv ugleda SKJ i političkih rukovodstava”, ali i da je potrebno „posebno preispitati i praksu rukovanja i distribuiranja depeša i informacija Uprave za istraživanja i dokumentaciju Državnog sekretarijata za inostrane poslove”.⁹³

U pozadini „slučaja Jelić” ostalo je još aktera koje suvremena historiografija treba tek razaznati, ali je zamjetna prisutnost i djelovanje ogranaka jugoslavenske obavještajne zajednice (KOS-a i UDBA-e prije svega), koje, u službu antireformske koalicije, od početka, a naročito tijekom 1971., sustavno rade na kompromitiranju reformskih gibanja i njihovih protagonista u Hrvatskoj. Na „slučaju Jelić” najočitije se vidi kako jugoslavenske obavještajne službe u svrhu ostvarivanja svojih ciljeva nisu prezale od ni od kakvih metoda. Izmišljanjem ili dramatiziranjem minornih incidenata, lažiranjem raznih „slučajeva”, poticanjem nesmotrenih postupaka i

⁹² M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 176. i 177.

⁹³ Isto, str. 177.

pojedinačnih izjava ili zahtijevanja – uz dobro organiziranu orkestraciju ponajviše beogradskih, a i nekih inozemnih medija – te službe cijelo vrijeme ustraju na stvaranju dojmova u domaćoj i stranoj javnosti kako je u Hrvatskoj na djelu pobješnjeli hrvatski nacionalizam proustaškog tipa, kojemu je cilj razbijanje Jugoslavije i obnova NDH. U ostvarivanju svojih planova oslanjaju se i surađuju sa svojim istomišljenicima, instaliranim suradnicima u službenim strukturama i medijima, kao i ubačenim provokatorima u redovima proljećara, ali se obilato služe i dobronamjernim, ali nedovoljno opreznim pojedincima koji i ne slute tko su zapravo ti „gorljivi prijatelji” i kakve su im namjere.⁹⁴

5. Reakcije emigrantskog tiska na slom hrvatskog proljeća

5.1. *Hrvatska revija*

Hrvatska revija (HR), kulturno-književni tromjesečnik, pojavila se u hrvatskoj emigraciji nakon što je NDH politički, vojno i kulturno poražena. Od velikog broja tiskovina *HR* predstavljala je ozbiljan, vanstranački, ali i oprečni izvor političkog i kulturnog stanja i djelovanja Hrvata u emigraciji, okupljajući javne djelatnike Hrvate, različitih profesija i zanimanja, pisce, književnike, ali i ostala vrlo značajna emigrantska imena. Za razliku od domovine svojim ugledom i pozitivnim kritikama *HR* dobila je zaslužno mjesto u mnogim kulturnim, književnim i drugim ustanovama diljem svijeta, a uredništva je imala u Barceloni, Londonu, Stuttgartu, Chicagu, Calgaryju, Vancouveru, Caracasu, itd. Vinko Nikolić, hrvatski književnik, zajedno s istaknutim intelektualcem Antunom Bonifačićem (književnik i političar), osnivač je *HR* 1951. u Buenos Airesu (Argentina) i njezin glavni urednik do smrti. *HR* izlazi još i danas u izdanju Matice hrvatske. Od uglednih imena neki od suradnika *HR* bili su: Ivan

⁹⁴ Petar Kriste, „Nekoliko teza o Hrvatskom proljeću”, *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet; Fakultet političkih znanosti; Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 52.

Meštrović, Vladko Maček, Filip Lukas, Džafer Kulenović, Bogdan Radica, Krunoslav Draganović, Mate Frković, Stjepan Buć, Stjepan Babić i dr. *HR* pisana je pravopisom kojim su Hrvati pisali u domovini prije rata. Njena je velika zasluga u tome da su se hrvatska riječ, misao i kultura sačuvali u državama u kojima su Hrvati emigrirali, a osim toga bila je pisani i moralni doprinos borbi Hrvata za slobodu u kojoj su najveći teret nosili hrvatski intelektualci.⁹⁵

U velikom broju tekstova hrvatska emigracija smatrala je Tita glavnim krivcem za slom Hrvatskog proljeća i represije koje su uslijedile nakon surovog sloma ‘masovnog pokreta’ (maspoka), čudeći se kako je mogao optužiti cijeli hrvatski narod i „vodstvo SKH, svu komunističku vladu, svu marksističku inteligenciju, svu omladinu, komunističku i nekomunističku” za kontrarevoluciju. Nitko nije vjerovao da će Tito u očuvanju svoje vlasti „postupati na agresivan i upravo divljački način protiv cijelog jednog naroda, njegove sveučilišne omladine i njegove inteligencije”.⁹⁶

Obračun s nacionalizmom i nacionalistima započeo je 23. srpnja 1971. uhićenjem dr. Š. Đodana, gospodarskog tajnika MH i dr. M. Veselice, saveznog zastupnika i člana Upravnog odbora MH te njihovim izbacivanjem iz članstva SKH. Kad je CK SKH „ne samo zbog pritiska iz Beograda, nego i u skladu s vlastitim uvjerenjima i ciljevima, osudio Đodana i veselicu, ‘masovni pokret’ je definitivno raskrstio sa SKH i pretvorio se u političku opoziciju, tvrdila je emigracija. Glavni razlozi njihova isključenja iz SKH bio je što su bili ‘previše tolerantni’ prema hrvatskim nacionalistima, jer su tražili odcjepljenje Hrvatske od Jugoslavije, i jer su tim ‘svojim’ ciljevima podvrgli Savez studenata Hrvatske i Maticu hrvatsku”. Pridobivanje članstva MH, dijela članova SKH kao i hrvatskih sveučilištaraca za nacionalističke ciljeve još su više otežali njihovu situaciju i označili kraj hrvatskog proljeća i liberalizacije u Hrvatskoj. Izbacivanjem Veselice i Đodana iz SKH željelo se ponovno „zadati udarac i ‘proljetnoj’ slobodi, politici, koja je navodno počela 10. sjednicom [...] kao i MH, koja je u skladu sa željama ovoga Saveza, počela oživotvoriti svoj program preko kulture i politike”, bilo je stajalište emigracije.⁹⁷

Osim Tita, hrvatska politička emigracija na stranicama *HR* optužuje antihrvatsku frakciju; Dragoslavca, Bilića, Bakarića, Blaževića i druge centraliste i unitariste u CK SKH za

⁹⁵ Berislav Jandrić, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti II.*, Srednja Europa, Zagreb, 2007., str. 131.-133.

⁹⁶ Isto, str. 145.

⁹⁷ Isto, str. 145.-146.

slom nacionalnog pokreta, čija je izuzetna važnost što je izvršio snažnu nacionalnu i političku konsolidaciju i homogenizaciju Hrvata u domovini i inozemstvu. Naprijed imenovani kao izraziti protivnici hrvatske države na vlasti su se održali zahvaljujući „služinskoj podložnosti velikosrpskoj hegemoniji”.⁹⁸

Put Hrvatske u samostalnost i slobodu bio je grubo zaustavljen u prosincu 1971. smjenom hrvatskog vodstva, a „savez između srpske vojske (JA) i Tita sa sovjetskim zaleđem navijestio je hrvatskome narodu otvorenu borbu i uveo teror i nasilje. Svaka riječ o slobodi, pa i sama pomisao na slobodu, proglašena je zločinom”.⁹⁹

Inicijatori i sudionici nacionalnog pokreta postali su za hrvatsku političku emigraciju „hrvatski prvoborci [koji su] spasili ime i čast hrvatskoga naroda i zaorali novu brazdu na polju hrvatske slobode. [...] Pri tome odaj[u]emo posebno priznanje onim hrvatskim komunistima, koji su uvidjeli pogubnost i štetnost jugoslavenstva, Titove politike ‘bratstva i jedinstva’ i komunističke diktature i nepravde, te se borili protiv toga velikog zla, u koje je strpan hrvatski narod”.¹⁰⁰

Za slom pokreta hrvatski politički emigranti optužuju i velik broj starih unitarista, prosovjetskih elemenata, dugogodišnjih partijskih radnika Hrvatske koji upućuju pismo J. Brozu Titu odobravajući njegovu politiku, kritiku i prijetnje u borbi protiv hrvatskog nacionalizma. Inicijatori i organizatori pisma bili su A. Berus, Z. Brkić i A. Biber Tehek. Autori u *HR* oštro osuđuju tekst pisma antireformista, protivnika hrvatskog nacionalnog pokreta pitajući se zašto potpisnici pisma sudjeluju u borbi protiv svojih sunarodnjaka Hrvata, protiv hrvatske slobode, samostalnosti i gospodarskih interesa.¹⁰¹

Pristalice Karađorđeva nisu uspjeli riješiti ništa – ni uzroke nezadovoljstva i pobune Hrvata i Hrvatske, ni Srba ni Srbije kao ni Jugoslavije. Nisu uspjeli ostvariti skrivene ciljeve hegemonije Srba, koji su tom politikom bili još nezadovoljniji nego prije Karađorđeva.¹⁰²

⁹⁸ B. Jandrić, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti II.*, str. 148.

⁹⁹ Isto, str. 148. i 149.

¹⁰⁰ Isto, str. 149.

¹⁰¹ Isto, str. 149.

¹⁰² Isto, str. 149.

Označavanje istupa hrvatskih liberalnih političara i frakcija u CK SKH, demonstracija zagrebačkih studenata, djelovanja MH čiji su ogranci od 1970. do 1971. služili kao politička baza ‘masovnom pokretu’ – kontrarevolucijom, izazvalo je veliko nezadovoljstvo i proteste Hrvata u domovini i emigraciji. Takvo rigidno stajalište komunističke vlasti još je više ujedinilo emigraciju u osudi svih koji su pridonijeli slomu kontrarevolucije u Hrvatskoj. Ne samo politička emigracija nego i svi građani Hrvatske bili su iznenađeni, jer su politički i gospodarski zahtjevi Hrvatske, upućeni preko legalnih hrvatskih predstavnika u CK SKH i SKJ, na nelegitiman nedemokratski način uz prijetnju vojnom i milicijskom silom bili odbačeni, a nosioci i sudionici te nacionalne politike kažnjeni visokim i strogim zatvorskim kaznama. Učestali zahtjevi hrvatske političke emigracije za rušenjem nedemokratskog komunističkog režima u domovini pokazali su se hitnim i opravdanim.¹⁰³

Većina političkih emigranata, kao što je naznačeno, nije bila zadovoljna akcijama hrvatskog političkog vodstva tijekom ‘masovnog pokreta’, smatrajući da je hrvatski narod izdan i prevaren. Najviše je bila razočarana ostavkom i samokritikom koju je S. Dabčević-Kučar uputila u svoje i u ime P. Pirkeru J. Brozu Titu i partijskim forumima. Emigracija nije htjela i nije mogla vjerovati zašto „mitizirana Hrvatica Savka” sada izjavljuje suprotno, „nije potrebno isticati poznatu i historijski potvrđenu činjenicu, da je sudbinski interes svih naroda i narodnosti Jugoslavije, da žive i jednoj nesvrstanoj, vanblokovskoj, samoupravnoj zajednici, kako bi u njoj sačuvali i razvijali slobodu [...]”. Takva samokritika Savke (i Pere) bila je za emigraciju nešto nepojmljivo, nešto duboko antihrvatsko.¹⁰⁴

M. Tripalo, lider i idol svih Hrvata, također je podnio ostavku, koju je direktno uputio Titu, a kopiju dostavio članovima CK SKH. Kritika Tripala koji se posipa pepelom odnosi se na nedovoljnu odlučnost, na nebudnost i liberalizam u borbi s klasnim neprijateljem, posebno s nacionalističkim snagama u Hrvatskoj. Hrvatska politička emigracija pitala se, kao i svi ostali Hrvati, je li moguće da hrvatsko proljeće i nacionalni pokret pripadaju samo Tripalu, Dabčević-Kučar, Haramiji, Bijeliću i frakciji u CK SKH ili je ‘masovni pokret’ bio i pokret i svojina svih Hrvata koji su u njemu sudjelovali, a za njega živjeli i zbog njega bili osuđivani i robijali ili primorani bježati na Zapad u neizvjesnost. Emigracija je ostavke i samokritike vodećih hrvatskih

¹⁰³ B. Jandrić, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti II.*, str. 149.

¹⁰⁴ Isto, str. 150. i 151.

lidera shvatila kao veleizdaju. To ne iznenađuje jer se zna „kako su za vrijeme Savke Dabčević-Kučar i Mike Tripala svi izbjegavali emigraciju, svi su govorili da emigracija može naškodi, ne pomoći”.¹⁰⁵

Što se tiče pokreta hrvatskih sveučilištaraca, emigracija je posebno osudila izjavu Josipa Vrhovca, člana IK CK SKJ, “da je bivše studentsko rukovodstvo došlo ilegalnim udarom, s unaprijed odabranim i promišljenim ‘šefovima’, da je iskazalo potpuno pomanjkanje demokratskog i humanog odnosa [...] i da treba ići na radikalno raščišćavanje na Sveučilištu i da tome veliki angažman moraju dati komunisti, posebno studenti koji se trebaju založiti na istinskim parolama SK”.¹⁰⁶

Osim izjava o studentskim demonstracijama, hrvatska je emigracija oštro reagirala na izjavu Vrhovca koji kategorički tvrdi da postoji „istovjetnost ciljeva hrvatske ‘kontrarevolucije’ i hrvatske ‘emigracije’, posjetivši da je politička emigracija prebacila težište svoje borbe za ‘osvajanje Hrvatske’ u samu Hrvatsku”. Međutim, hrvatska emigracija bila je suprotnog stajališta, kategorički tvrdeći da borba za suvremenu Hrvatsku nije započela hrvatskim proljećem, nego intenzivno traje od 1945. te da svoju borbu nije tek sada prebacila u domovinu, nego je ta borba oduvijek bila u domovini, uz njenu prisutnost i pomoć.¹⁰⁷

Emigracija odlučno odbacuje tvrdnju Marinka Gruića, novoizabranog predsjednika GK SKH Zagreba, koji centre kontrarevolucije u Hrvatskoj traži u svjetlu i stilu „srpskih generala Đoke Jovanovića i Nikole Ljubičića”, Čede Grbića i Tita, i koji kaže: „određeni nacionalističko-revolucionarni bunkereri od ranije su počeli konstituirati, pregrupirali svoje snage, mijenjati i prilagođavati taktiku. Glava nacionalističkog kontrarevolucionarnog polipa jeste u Matici hrvatskoj ili negdje sasvim blizu nje. Ali, kraci, i da li samo kraci, rasprostru se na razne strane, prostrli su u razne pore našeg života, istina više u tzv. gornjim strukturama nego u samoj bazi. Infiltrirali su se u razne sredine, snažnije u nekim strukturama Zagrebačkog sveučilišta, zatim u nizu listova i publikacija, od pojedinih edicija *Vjesnika u srijedu*, preko lista *Tlo*, *Omladinskog tjednika*, *Hrvatskog sveučilišta* do *Hrvatskog gospodarskog glasnika*, *Kritike*, osobito *Hrvatskog*

¹⁰⁵ B. Jandrić, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti II.*, str. 151.-153.

¹⁰⁶ Isto, str. 154.

¹⁰⁷ Isto, str. 154.

tjednika”. Intelektualci oko navedenih književnih časopisa pokrenuli su nacionalno gibanje, preporod, ‘masovni pokret’, a ne samo liberalna frakcija u CK SKH.¹⁰⁸

HR tvrdi da je credo hrvatske političke emigracije od 1945. ostao isti: „Jednom zauvijek razbit je mit Jugoslavije, svake Jugoslavije, kao što je srušen i mit Tita, ‘velikog maršala’ iz ‘sedam ofenziva’ koji je na krvi i suzama ‘svojih’ naroda podigao i čuva svoju nasilničku vladavinu. Taj mit razbili su Hrvati! Oni će razbiti i novi velikosrpski nasrtaj na hrvatski narod.”¹⁰⁹

5.2. *Nova Hrvatska*

Nova Hrvatska (NH), „nezavisni list za domovinu i emigraciju”; započeo je izlaziti mjesečno u Londonu u siječnju 1958. pod nazivom *Hrvatski Bilten*, tiskan na šapirografu, a jedan od pokretača i glavni urednik bio Jakša Kušan. Godine 1959. mijenja ime u *Nova Hrvatska*, pod kojim izlazi do obustave 1990. godine, s J. Kušanom kao glavnim urednikom i istom, navedenom koncepcijom, koja se metodološki donekle prilagođavala uvjetima vremena i događajima u Hrvatskoj. Uz Kušana pojavljuju se kao stalni suradnici i urednici: Zdenka Palić, Marija Korenić, Hrvoje Vukelić, Aleksandar Perc, Tihomil Rađa, Emin Sedlar, Branko Salaj, Željko Toth, Bogdan Radica, Mate Meštrović i dr. Za razliku od dobrog broja emigrantskih grupacija, mlađi intelektualci okupljeni oko nove *NH* zalagali su se da borbu za hrvatsku samostalnost vode na suveren i demokratski način, informiranjem iseljeničtva te podizanjem političke kulture čitatelja. Zbog financijskih i profesionalnih teškoća *NH* je nekoliko puta

¹⁰⁸ B. Jandrić, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti II.*, str. 154. i 155.

¹⁰⁹ Isto, str. 159.

obustavljala svoje izlaženje. Tako i uoči hrvatskog proljeća više od godinu dana nije izlazila. Prvi (67. po redu) broj nakon te pauze pojavio se u ožujku 1970.¹¹⁰

Nekoliko mjeseci nakon gušenja hrvatskog proljeća, *NH* posvećuje tematski blok događajima i njihovoj raščlambi nakon Karađorđeva, u svom dvobroju 71-72 za ožujak 1972., pod naslovom „Hrvatska pod okupacijom”. Za sastanak u Karađorđevu navodilo se kako je bio „lukavo smišljena obmana”, a da se predmet sjednice pretvorio u „puč protiv Hrvatske”.¹¹¹

Kao glavnog krivca za slom hrvatskog proljeća oštro se osuđuje J. Broza Tita, čija je osuda „‘nebudnosti, ležernosti i gnjilog liberalizma’ u Hrvatskoj, njegov zahtjev za ‘najstrožim mjerama’ protiv ‘klasnog neprijatelja’, ‘kontrarevolucije’ i Matice hrvatske, koja da je za državu ‘tipa Pavelić’ – sav taj izljev bijesa na Hrvatsku i sve što je hrvatsko bio je poziv na opasnu hajku čiji pravi doseg i posljedice nitko još u tom trenutku nije predvidio.”¹¹²

Osuđuje se i antireformska grupacija hrvatskih komunista, J. Vrhovca, M. Planinc i J. Bilića, koje se naziva „kvislinškim liderima novog poretka”. Posebno je istaknut V. Bakarić za kojega hrvatska emigracija tvrdi da je „u ovome prevratu odigrao osobito prljavu ulogu”. Za njega se tvrdi da je „na sjednici Međuopćinske konferencije SKH bilogorsko-podravskog područja 7. 12. [1971.] u Virovitici otvoreno priznao svoj udio u pripremama za taj preokret, a otkrio je da je i Tito već na brionskom plenumu prošle godine osudio hrvatsko rukovodstvo te da je ‘jedna kritika pala u razgovoru s vojnim rukovodiocima u Karađorđevu, koja nije baš bila javna, ali je išla vrlo široko među rezervne starješine...’ ”.¹¹³

Nakon sjednice u Karađorđevu krenuli su sastanci po poduzećima i ustanovama, na kojima su „prihvaćani zaključci u Karađorđevu i slani brzozavi zahvalnosti i odobravanja Titu”. Prvi i najvažniji u nizu bila je proširena sjednica GK SKH Zagreba, koja je „trebala dati ton svim ostalim sastancima širom Hrvatske”. Predsjednik S. Bijelić u svom govoru odlučno je stao u obranu dotadašnje politike hrvatskog rukovodstva, a protiv „savezništva s neostaljinistima, birokratima i centralistima“. Đ. Despot u svome je izlaganju rekao da „odluke sjednice

¹¹⁰ Nikica Mihaljević, *Za vratima domovine; sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990.*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2011., str. 229. i 230.

¹¹¹ Isto, str. 237.

¹¹² Isto, str. 238.

¹¹³ Isto, str. 239. i 240.

Predsjedništva u Karađorđevu znače povjerenje u kurs SKH, a kritizirana je nedosljednost u provođenju tog kursa”. Unatoč tomu, ustali su i protivnici na čelu s M. Gruićem. i J. Kolarom. Ustao je i J. Bilić koji je „negodovao zbog odobravanja pojedinim govornicima, jer da se politika time ne rješava, da to može dovesti do ‘rascjepa’ u partiji i itd.”¹¹⁴

Hrvatska emigracija osudila je i pismo šezdesetorice hrvatskih komunista u kojemu je pružena podrška J. Brozu Titu i zatražena smjena hrvatskog rukovodstva. „Iz naftalinskih partijskih redova uskrsla su imena kao Boška Frntić, Pavle Gregorić, Jovica Jokić, Ivan i Soka Krajčić, Karlo Mrazović, Mile Počuča, Đuka Zatezalo i dr. Ako ništa prije toga, ovo je pismo moralo podsjetiti na Čehoslovačku 1968., gdje se našla slična skupina izroda i izdajica tipa Bilaka.”¹¹⁵

Odlučujući trenutak, prema pisanju *NH*, ipak dogodio se 8. 12. kada se u Beogradu sastalo Predsjedništvo SKJ. Ovu sjednicu prenosila je televizija te su na njoj „karte bačene na stol i da nitko ne zavarava ni sebe ni druge”. O sjednici se dalje piše: „CK SKH je pozvan ‘da na svojoj narednoj sjednici ocijeni držanje svih članova, naročito onih biranih na rukovodeća mjesta’. Glavnu riječ kritike imao je S. Dolac i on je progovorio da politička akcija SKH poslije Karađorđeva ‘nije dovoljno jasna’, a ‘ni dovoljno jedinstvena’, osudio je držanje S. Bijelića i napao šutnju ostalih iz hrvatskog vrha. I mnogi drugi uzeli su Bijelića za glavnu metu napada, no to nije slomilo ovog hrvatskog predstavnika srpske narodnosti. On je smiono kritizirao Izvršni biro zbog zaobilaženja S. Dabčević-Kučar i P. Prikeru i naglasio ‘da je čudnovato da ljudi koji su poslije Četvrte brionske sjednice (osuda Rankovića) šutili ili mrmljali, bili neaktivni [...] da se sada pokušavaju poslije angažirati”.¹¹⁶

NH dalje donosi vijesti o događajima u Hrvatskoj dana 9.12. u kojima ističe da dolazi nagle promjene te se javljaju zahtjevi za smjenjivanjem Dabčević-Kučar, Tripala, Pirkera, Bijelića, Koprte, Šibla i dr. Pooštrena je cenzura i dolazi do ukidanja *Hrvatskog tjednika*. U subotu, 11. 12., Zagreb je izgledom podsjećao na „okupirane gradove iz ratnih filmova ili s televizije”. Počinju tajna uhićenja i premetačine po stanovima, a zatvoreno je gotovo cijelo

¹¹⁴ N. Mihaljević, *Za vratima domovine; sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990.*, str. 239.

¹¹⁵ Isto, str. 240.

¹¹⁶ Isto, str. 240. i 241.

studentsko vodstvo na čelu s Čičkom, Budišom i Dodigom. Uhićen je i Bruno Bušić. Čitav Izvršni odbor Matice hrvatske također daje ostavku, a javljaju se već „krvožedni zahtjevi da se sasvim raspusti ta najveća i najstarija kulturna ustanova u Hrvatskoj”. Zaključuje se s rečenicom: „Što se dalje redalo dobro je poznato...”¹¹⁷

5.3. *Hrvatski glas*

Hrvatski glas (HG), glasilo i vlasništvo HSS-a, izlazio je od 1929. u Kanadi, u Winipegu, a uređivali su ga Petar Stanković, Mario Gordan, Mehmed Bašić, Josip Brajac, Juraj Krnjević i dr. Nakon Drugog svjetskog rata list postaje nezavisno i demokratsko glasilo iseljenih Hrvata. Od 1979. izlazi u Nanaimou, a uređuju ga Mladen Gunio Zorkin, Frane Bubaš, Branko Vujčić i dr. List je izlazio svakoga ponedjeljka. O njemu J. Kušan piše: „Iako je teško dokučiti kolika im je tiraža, vjerojatno je veća od ijednoga drugoga lista. Premda HSS nema svog službenog glasila, ipak tu funkciju ima *Hrvatski glas* u Kanadi i *Američki hrvatski glasnik* u Americi”.¹¹⁸

U HG Bogdan Radica je između 1971. i 1972. posvetio nekoliko tekstova hrvatskom proljeću, pretežito u kolumni *Iz moje torbe*. U jeku hrvatskog proljeća B. Radica kritički pretresa stanje u hrvatskoj emigraciji i odnos prema zbivanjima u domovini. Nakon kritike i pritiska te odlaska dijela hrvatskog državno-partijskog rukovodstva s političke scene, u prosincu 1971., Radica još češće piše o uzrocima i posljedicama sloma hrvatskog proljeća. Članci koji su analizirani i u kojima se bavio slomom hrvatskog proljeća su: *Proljeće u Hrvatskoj – magla u emigraciji*, *Vraćanje na staljinizam*, *Hrvatska tragedija* i *Što sad?*.¹¹⁹

¹¹⁷ N. Mihaljević, *Za vratima domovine; sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990.*, str. 241.

¹¹⁸ Isto, str. 242.

¹¹⁹ Isto, str. 242. i 250.

U svojim tekstovima B. Radica najoštrije napada Tita: „Od jedne sasvim narodne politike koja nema veze ni s kakvim kontrarevolucionarnim i klasnim sukobima Tito želi sada da duboku i opravdanu težnju hrvatskog naroda za ekonomskom ravnopravnošću i političkom federativnom autonomijom pretvori u djelatnost klasnog neprijatelja. I on ide čak toliko daleko da osuđuje sve one koji traže šire mogućnosti nacionalne i ekonomske ekspanzije u okviru svoje državnosti, da im prijeti progonima, hapšenjima i oduzimanjem ustavom zagarantiranih prava, dok i sebe sama, Tito označuje i zove za unitarista.”¹²⁰

Osim toga Radica Tita optužuje da „nikada nije shvatio probleme nacionalnog razvoja Jugoslavije” te za nerazumijevanje ekonomske politike koju je vodilo hrvatsko rukovodstvo, posebno braneći Š. Đodana i M. Veselicu. Već o izbacivanju Đodana i Veselice iz Saveza komunista Radica zaključuje da je ta likvidacija tražena i s najvišeg mjesta. Nadalje tvrdi: „međutim izbacivanje Đodana i Veselice nije tek udarac njima samima. To je u prvom redu udarac Miki Tripalu, koji se u svojim napadajima na beogradski neokapitalizam uglavnom služio Đodanovim argumentima, i koji će odsada sjediti u predsjedništvu s dva unitarista - Blaževićem i Kladarinom. Udarac je to i S. Dabčević-Kučar, I. Šiblu, P. Pirkeru i glavnini hrvatskih rukovodioca koji već mjesecima najavljuju ekonomsko i političko oslobođenje suverene hrvatske državnosti. Konačno, to je udarac Savezu studenata Hrvatske koji broji oko 40 000 studenata koji će, prije ili poslije morati zauzeti stajalište konkretnije od protesta ili manifesta.”¹²¹

Za sjednicu u Karađorđevu na kojoj je osuđeno hrvatsko političko vodstvo, Radica kao glavne krivce vidi Tita i velikosrpske krugove oko njega. Za lokaciju na kojoj je sjednica održana, Karađorđevo, napisao je: „Inžiniri smrti na čelu s nekim Titom [...] dovršavaju zadnji čin tragedije. [...] Gdje li? Nisu mogli pronaći nikakvo drugo ni bolje ni značajnije mjesto nego Karađorđevo. Imanje pokojnog kralja Aleksandra s kojim danas upravljaju velikosrpski generali narodne armije. I tu dovode Tita iz Kumrovca da Hrvatskoj očita lekciju srama, stida, mraka i tiranije!”¹²²

¹²⁰ N. Mihaljević, *Za vratima domovine; sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990.*, str. 251.

¹²¹ Isto, str. 249. i 251.

¹²² Isto, str. 253. i 254.

O sjednici u Krađorđevu još je napisao: „I dok mladost po Zagrebu i po cijeloj Hrvatskoj traži pravdu i ravnopravnost za Hrvatsku koju grabe, svlače i šibaju, Tito smjenjuje sve one od svojih koji ipak nisu mogli zatajiti glas naroda, [...] i postavlja Hrvatskoj neku Milku Planinc, nekog Josipa Vrhovca i mnoštvo sasvim nepoznatih i beznačajnih drugova, mahom Srba, tek nekoliko Hrvata”. Posebno je kritičan prema V. Bakariću kojeg naziva „čuvarom titovsko-beogradske vlasti u Hrvatskoj”. Jedini od hrvatskog rukovodstva kojega brani je M. Tripalo „čija je ispovijed sačuvala snagu svijesti” te kome je “Hrvatska preča od Partije”. Sjednicom u Krađorđevu spašen je Titov autoritet i ojačan njegovo položaj, no tako govore „slugani i neobaviješten vanjski svijet”. Oni koji znaju - shvaćaju da Titovo nacionalno pitanje nije riješeno te da je zemlja bačena u još veći jaz nego što je prije bila.¹²³

Radu Matice hrvatske Radica daje potporu te je tako prilikom Titova napada na Maticu napisao: „On je išao toliko daleko da je čak za najstariju hrvatsku kulturnu ustanovu, koja se decenijama više od jednog stoljeća odupirala svima kulturnim tiranijama, kazao, da je ona ‘žarište’ kontrarevolucionarne djelatnosti u Hrvatskoj. On je čak išao još i dalje pa je izjavio da Matica hrvatska radi ‘legalno i ilegalno’, i da se u njoj nalazi neki ‘revolucionarni komitet 50-rice’, koga je on nazvao ‘kontrarevolucionarnim’, za koga je ustvrdio da rukovodi svim akcijama, pa i onih studenta.”¹²⁴

Radica oštro osuđuje uhićenja i isključivanja iz javnog i političkog života članova Matice hrvatske i kruga oko nje koja su se zaredala nakon što je hrvatsko proljeće ugušeno. Spominjući 11 članova Matice i kruga oko nje koji su prvi uhapšeni, istaknuo je primjere F. Tuđmana, Š. Đodana, M. Veselice, H. Šošića te B. Bušića. Tako je napisao: „Uzmimo npr. slučaj dr. F. Tuđmana. Uslijed čega se njega goni? Optužnica kaže za svu jedanaestorica da su zatvoreni ‘zbog osnovane sumnje da su silom i drugim protuustavnim metodama pokušali oboriti postojeći društveni sistem’. Mi smo uglavnom pročitali sve ono što je dr. Tuđman napisao u svojim knjigama i u svojim esejima po *Kritici*, *Kolu*, *Forumu* i *Hrvatskom tjedniku*. Nigdje nema traga o tome da bi on bio zagovarao rušenje sistema. Njegova je teza bila jedina: pokazati kako je hrvatski narod u svojim stoljetnim naporima i naročito u bivšoj Jugoslaviji išao kroz svoja

¹²³ N. Mihaljević, *Za vratima domovine; sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990.*, str. 254. i 255.

¹²⁴ Isto, str. 251.

vodstva za tim, da zadobije ravnopravan položaj u velikosrpskoj monopolističkoj jugo-kreaciji.’’¹²⁵

„Ekonomsko ugrožavanje hrvatskog naroda opisali su s dokumentima u rukama i dr. Š. Đodan, i dr. M. Veselica i dr. H. Šošić, [...]. Kao ekonomisti, i k tome marksisti, oni su jasno upozorili na činjenicu, da socijalistička država ne može postojati ako se u njoj jedan narod ne samo iskorištava nego i zloupotrebljava drugi narod, naročito u slučaju hrvatskog naroda, kad ga se orobljuje namjerno da mu se onemogući ekonomski razvoj. Sva ta trojica zatvorena su zato što su kazala istinu i hrvatskoj javnosti otvorila oči. Tito i njegovi agenti u Zagrebu mogu pjevati što hoće, ali istinu koju su hrvatskom narodu otkrili Veselica, Đodan i Šošić upravo kroz pozitivnu ulogu Matice hrvatske nitko više ne će biti u stanju ni sakriti ni prekriti’’.¹²⁶

„Uslijed čega se smjesta strpalo u zatvor mladog Bušića? Zato što je utvrdio, da su u Pregradi i u Karinu srpski milicionari tukli hrvatsku djecu. Ali ponajviše zbog toga, što je s dokazima u ruci utvrdio, da je za vrijeme prošlog rata poginulo više Hrvata nego li Srba; i da končanu dokumentaciju o tome mora dati velikosrpski generalštab tzv. ‘jugoslavenske armije’’.¹²⁷

Studentski pokret Radica je cijenio, a njegove vođe smatrao je pametnima i sposobnima. Tako u članku *Proljeće u Hrvatskoj – magla u emigraciji* ističe govor I. Z. Čička u velikoj dvorani Studentskog centra Saveza Studenata Hrvatske prilikom manifestacije u spomen Stjepanu Radiću u kojem se dotaknuo svih aktualnih problema SR Hrvatske. U članku *Vraćanje na staljinizam* pohvalio je D. Budišu za kojeg tvrdi „da je pošteniji i pametniji od velikog dijela Titovih rukovodilaca’’ te da je dobro rekao „da Tito pada u protuslovlje kada sada odjedanput izjavljuje da u Hrvatskoj ima nacionalizma i šovinizma, dok je prije mjesec dana izjavljivao kako nigdje u Hrvatskoj nije našao ni nacionalizma ni šovinizma’’. Na kraju zaključuje: „kako se može optuživati vodstvo jedne masovne organizacije od 40 000 studenata da je šovinističko i

¹²⁵ N. Mihaljević, *Za vratima domovine; sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990.*, str. 256. i 257.

¹²⁶ Isto, str. 257.

¹²⁷ Isto, str. 257. i 258.

nacionalističko zato što traži da se Hrvatskoj da onu ustavnu poziciju na koju ona ima i po ustavu i po stvarnom svojem položaju pravo?’’¹²⁸

Nakon sloma Hrvatskog proljeća i obračuna sa studentskim pokretom i vodstvom, napisao je: „po Hrvatskoj po kazamatima leže stotine mladih studenata: uzdanice hrvatskoga naroda. Ne zaboravimo ni one poznate ni one nepoznate. Ne zaboravimo Čička, Budišu, Dodiga i Paradžika. Njihova imena zapisati će hrvatska povijest koja ne zaboravlja svoje graditelje, junake i mučenike.’’¹²⁹

¹²⁸ N. Mihaljević, *Za vratima domovine; sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990.*, str. 246. i 252.

¹²⁹ Isto, str. 255.

6. Zaključak

Odnos hrvatske političke emigracije i jugoslavenskih vlasti uvijek je bio pun nepovjerenja i nerazumijevanja. Jugoslavenske vlasti, što se ponajbolje vidi iz Bakarićevih izlaganja, hrvatsku su političku emigraciju smatrale najvećom, najaktivnijom, najorganiziranijom i najopasnijom. Upravo zbog toga, jugoslavenske vlasti trudile su se da ju u svijetu prikažu kao ustašku, čak i onu emigraciju koja nije imale veze s ustaškim emigrantskim krugovima, kao primjerice emigrante koji su napuštali zemlju legalno s dokumentima odlazeći na rad u inozemstvo. S druge strane, hrvatska politička emigracija, unatoč heterogenosti svojih organizacija i razmišljanja, bila je složna oko jedne stvari: borbe za hrvatsko pravo i rušenje nedemokratskog komunističkog režima u Jugoslaviji. Svojim akcijama, hrvatska politička emigracija svjetsku je javnost konstanto upozoravala na grubo kršenje sloboda i nedemokratičnost režima u Jugoslaviji. Ona je željela naglasiti da hrvatski narod, kao i svi drugi narodi, ima pravo na vlastitu državu, ali se pri tome nije smatrala legitimnim predstavnikom hrvatskog naroda, već je smatrala da hrvatski narod u domovini sam treba odlučiti o svojoj budućnosti, dok je emigracija tu kako bi pomogla u ostvarivanju tih zahtjeva.

Ove odnose treba imati u vidu kada govorimo i o „slučaju Jelić” ili tzv. „špijunskoj aferi”. Hrvatsko političko rukovodstvo na čelu sa S. Dabčević-Kučar i M. Tripalom pokušalo je tijekom šezdesetih godina prošloga stoljeća liberalizirati javni i politički život u Jugoslaviji, boreći se pri tome za hrvatska prava u kulturi, jeziku i gospodarstvu. U tome se uvelike oslanjalo na Titovu potporu koju su sve do kraja hrvatskog proljeća imali. Pri tome su veliku ulogu odigrali i odnosi sa srpskim političkim rukovodstvom koji su bili najvažniji za odnose u republikama. Za razliku od hrvatskog rukovodstva, srpsko rukovodstvo bilo je protiv reformi te se trudilo očuvati sustav onakav kakav je, zalažući se za centralizam i unitarizam. U samome vrhuncu hrvatskog proljeća izbija i „slučaj Jelić”. Jelić, koji je nakon rata živio i radio u Njemačkoj te organizirao ustašku organizaciju Hrvatski narodni otpor, plasirao je u vodeće jugoslavenske političke krugove informacije o suradnji s hrvatskim političkim rukovodstvom. Koji su bili istinski motivi Jelića u ovoj akciji nije do kraja razjašnjeno, no pretpostavlja se da je htio kompromitirati hrvatsko rukovodstvo i destabilizirati političko stanje u Jugoslaviji. Odnosi

Jelića i hrvatskog rukovodstva bili su daleko od informacija plasiranih u jugoslavenske političke krugove te kasnije medije. Hrvatsko rukovodstvo tijekom cijelog hrvatskog proljeća smatralo je da emigracija „može više odmoći, nego pomoći” te sa Jelićem nije surađivalo. Emigracija je, što ćemo najbolje vidjeti kasnije nakon sloma hrvatskog proljeća, bila skeptična prema hrvatskom rukovodstvu, ne pružajući mu veliku potporu. Veliku ulogu u samom slučaju odigrale su i obavještajne jugoslavenske službe koje su pomogle Jeliću pri plasiranju informacija. Koliko su jugoslavenske obavještajne službe bile upletene u sam slučaj te je li cijeli slučaj njihovo djelo, pitanja su koja nisu još razjašnjenja te su tu otvara prostor za buduća istraživanja. Zbog svojih (ustaških) svjetonazora smatram da Jelić nije shvaćao politiku hrvatskog rukovodstva te da je time ugrozio sve ono za što se hrvatsko rukovodstvo borilo. Unatoč tome hrvatsko rukovodstvo uspjelo je preživjeti ovu aferu te se nakon par mjeseci situacija smirila. Ipak, smatram da je ova afera narušila kredibilitet i ugled hrvatskog rukovodstva, kako u jugoslavenskoj javnosti tako i kod Tita, o čemu najbolje svjedoči prva sjednica predsjedništva SFRJ nakon afere, održana na Brijunima krajem travanja 1971., kada je Tito napao hrvatsko rukovodstvo govoreći da je situacija u zemlji loša i prijeteći vojskom.

Hrvatsko proljeće grubo je zaustavljeno u prosincu 1971. sjednicom Predsjedništva SFRJ u Karađorđevu. U Hrvatskoj dolazi do brojnih prosvjeda i nemira u znak podrške hrvatskom rukovodstvu koje je na kraju ipak smijenjeno. Nakon smjene političkog rukovodstva, zaredale su se smjene i uhićenja mnogih djelatnika iz javnog i kulturnog života te studenata, a velik broj njih prisiljen je na emigraciju. Hrvatski emigrantski tisak izvijestio je o cijeloj situaciji. Kao glavni krivac najoštrije je napadnut Tito, a potom antirefomska grupacija hrvatskog rukovodstva (Bilić, Vrhovec, Planinc) koja se naziva izdajicama. Najoštrije je osuđena i sjedinica u Karađorđevu nakon koje je smijenjeno hrvatsko rukovodstvo. Iz reda hrvatskih političara potpora je u prvom redu jednoglasno upućena Š. Đodanu i M. Veselici koji su među prvima uhićeni, a koji su u svojim radovima upozoravali na ekonomsko izrabljivanje Hrvatske. Tek potom dolazi potpora ostatku hrvatskog političkog rukovodstva, koje u nekim slučajevima nije ni bilo (*Hrvatski glas* od političara, uz Đodana i Veselicu, potporu jedino daje M. Tripalu „čija je ispovijed sačuvala snagu savjesti”). Razlog ove slabije potpore hrvatskom rukovodstvu smatram da treba tražiti u odnosu hrvatskog rukovodstva i hrvatske emigracije koji je već opisan. Ipak,

najviše potpore iskazano je hrvatskim kulturnim i javnim djelatnicima te studentima, za koje se smatra da su podnijeli najveći teret i žrtvu tijekom hrvatskog proljeća.

Na kraju, nedvojbeno je da je hrvatska politička emigracija sudjelovala u hrvatskom proljeću. Epizodom „slučaj Jelić” hrvatska emigracija direktno je sudjelovala i utjecala na hrvatsko proljeće, dok je praćenjem situacije u zemlji indirektno sudjelovala u samom hrvatskom proljeću. Koliko je hrvatska emigracija mogla pomoći hrvatskom rukovodstvu i je li trebala učiniti više da politika hrvatskog rukovodstva zaživi ostaje za raspravljati, no jedno je sigurno; nakon sloma hrvatskog proljeća u hrvatskoj emigraciji dolazi do većeg ujedinjavanja u borbi za njen konačan cilj: samostalnost i slobodu hrvatskog naroda.

7. Popis literature

1. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
2. Čizmić, Ivan, Sopta, Marin, Šakić, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
3. Dabčević-Kučar, Savka, '71.; *hrvatski snovi i stvarnost*, Interpublic, Zagreb, 1997.
4. Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2003.
5. Jandrić, Berislav, „Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu *Hrvatskoj reviji*”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 35, br. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003.
6. Jandrić, Berislav, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti II.*, Srednja Europa, Zagreb, 2007.
7. Kastratović, Drago, *Proljeće moderne Hrvatske*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2002.
8. Klasić, Hrvoje, „Svibanjsko savjetovanje 1968.: ekonomsko-politička platforma Hrvatskog proljeća”, *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet; Fakultet političkih znanosti; Pravni fakultet, Zagreb, 2012.
9. Kriste, Petar, „Nekoliko teza o Hrvatskom proljeću”, *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet; Fakultet političkih znanosti; Pravni fakultet, Zagreb, 2012.
10. Mihaljević, Nikica, *Za vratima domovine; sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990.*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2011.
11. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
12. Skupina autora, *Povijest Hrvata; od 1918. do danas*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
13. Šentija, Josip, „Hommage Hrvatskome proljeću”, *Hrvatski iseljenički zbornik 2006.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2006.

14. Šošić, Hrvoje, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971.*, Školske novine, Zagreb, 1997.
15. Tripalo, Miko, *Hrvatsko proljeće*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2001.